

Ilmiy-amaliy
jurnal
№2 (4)
2023

YANGI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

2

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2023

UDK: 818.213

BBK: 84.61

B-29

Butun kuch va salohiyatimizni yagona ulug' maqsadimiz – Yangi O'zbekistonni barpo etishga qaratamiz.

Yangi O'zbekiston – bu, avvalo, yangi iqtisodiy munosabatlar, yangi iqtisodiy dunyoqarash demakdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Shavkat Mirziyoyev

Все свои силы и потенциал мы направим на достижение нашей общей великой цели - построение нового Узбекистана. Новый Узбекистан – это, прежде всего, новые экономические отношения, новое экономическое мировоззрение.

Президент Республики Узбекистана
Шавкат Мирзиёев

© Yangi O'zbekiston iqtisodiyoti

© «KLASSIC PRINT» nashriyoti

“Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti” - ilmiy-uslubiy jurnal

Ilmiy-uslubiy jurnal 1.09.2022-yildan boshlab chiqa boshlagan, yiliga 6 marta chop etiladi.

Ta’sischi:

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

Bosh muharrir

Bosh muharrir o‘rinbosari

Mas’ul kotib

i.f.d., prof. A.Qodirov

PhD, dots. X.X.Rejapov

i.f.d. Z.T.G‘oipnazarova

Jamoatchilik kengashi:

Prof. I.U.Madjidov (rais), prof. Sh.Toshmatov, PhD E.Yodgorov, i.f.n., dots. A.T.Umarov, i.f.d., prof. A.Qodirov

Tahrir hay’ati:

Prof. Sh.O.Toshmatov, i.f.d., prof. A.Qodirov, prof. A.V.Vaxabov, prof. X.P.Abdulqosimov, prof. F.T.Egamberdiyev, prof. A.M.Sodiqov, prof. Q.Muftaydinov, prof. K.Ubaydullayev, i.f.d. Q.K.Mambetjanov, i.f.d. B.Tagayev, i.f.d. Z.T.G‘oipnazarova, prof. v.b. P.Z.Xashimov, prof. N.G.Mo‘minov, dots. A.T.Umarov, dots. Sh.S.Nasretdinova, dots. Z.Jumaqulov, dots. D.I.Ro‘ziyeva, dots. X.X.Rejapov, dots. X.Baratov, dots. A.M.Tursunov, dots. N.A.Kudratxodjayeva, dots. M.I.Saidkarimova, dots. Sh.R.Fayziyeva, dots. N.Z.Umarova, dots. A.Ambartsumyan, PhD B.B. Baxtiyorov, PhD U.S.Berdimurodov.

Tahririyat manzili:

10095, Toshkent - 95, Universitet ko‘chasi, 4. tel: (+99899) 821-20-72

web sayt: <https://journal.econuu.uz>

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administrasiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikasiyalar agentligi tomonidan 17.07.2022-yilda № 4715-son bilan ro‘yxatga olingan.

Buyurtma: ISSN 978-9943-5256-3-4

Jurnalda ma’lumotlar bosilganda dalillar ko‘rsatilishi shart. Jurnalda chop etilgan ma’lumot va keltirilgan dalilarning aniqligi uchun muallif javobgardir.

MUNDARIJA

Мирзакаримова М.М, Мирзагалиев Ш.Ш. Ijtimoiy davlat rivojlanishining demografik jihatlari.....	6
Исмоилова С. Я. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mahalliy byudjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlash.....	14
Ғофуров А. ХайдаровХ. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashni samarali rivojlanish.....	19
Xolmatov B. Madrahimov B. Yashil iqtisodiyot shakllanishida inson kapitalining o'rni.....	25
Билалдинова И. Ф. The problem of education in the republic of Uzbekistan...	29
Махкамова Н.С. Korxonalar investitsion faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'llari.....	35
Alimova G. A. Kadirov A. A. Mahalliy budjetlarini boshqarish va tartibga solish.....	44
Абилов Ғ.Э. Ўзбекистон иқтисодиётининг ривожланиш жараёни ва аҳоли турмуш даражасини ошириш йўналишлари.....	52
Режапов С.Х. Андижон вилоятида давлат харидларини ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажмига боғлиқлиги ва таъсири.....	64

**ИЖТИМОЙ ДАВЛАТ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ДЕМОГРАФИК
ЖИҲАТЛАРИ**

**ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО
ГОСУДАРСТВА**

**DEMOGRAFIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE
SOCIAL STATE**

**Мирзакаримова Муяссар Мўминовна,
Фарғона давлат университети “Молия”
кафедраси доценти, и.ф.д. Мирзагалиев
Шукуржон Шокирович “Иқтисодиёт”
кафедраси 2-босқич магистранти**

Аннотация

Мақолада ижтимоий давлат тушунчасининг мазмуни ва аҳамиятига оид ёндашувлар тадқиқ этилган. Ҳозирги вақтда дунё давлатларида кузатилаётган ижтимоий муаммолардан бири ҳисобланган демографик омилнинг таъсири, МДХ мамлакатларида демографик вазиятнинг намоён бўлиш хусусиятлари ўрганилган ҳамда унинг стандарт кўрсаткичлар мезонидан келиб чиққан ҳолда таҳлили амалга оширилган. Ушбу мамлакатларда ижтимоий давлатни ривожлантириш юзасидан илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Ижтимоий давлат, ижтимоий сиёсат, ижтимоий бирдамлик, ижтимоий тенглик, эркинлик, стандартлашган ўлим коэффициенти, умумий ўлим коэффициенти, ижтимоий хавфсизлик, ижтимоий хизмат кўрсатиш.

В статье изучены взглядов на сущности и значения термина «социальное государство». Изучены влияния демографического фактора и особенности демографической ситуации в странах СНГ, являющего один из социальных проблем мира, особенности демографической ситуации в этих странах, а также, осуществлены анализ исходя из критериев стандартных показателей. Выработаны научные предложения и практические рекомендации по развитию социального государства в этих странах.

Ключевые слова: Социальное государство, социальная политика, социальная сплоченность, социальное равенство, свобода,

стандартизированный коэффициент смертности, коэффициент общей смертности, социальная безопасность, социальная служба.

The article examines approaches to the content of the concept of social state and its importance. The influence of the demographic factor, which is considered one of the social problems observed in the countries of the world, the characteristics of the manifestation of the demographic situation in CIS countries were studied and its analysis was carried out based on the criteria of standard indicators. In these countries, scientific proposals and practical recommendations have been developed for the development of the welfare state.

Key words: Welfare state, social policy, social solidarity, social equality, freedom, standardized mortality rate, total mortality rate, social security, social care

Инсон, давлат ва жамият ҳаётий фаолиятининг ижтимоий томони – бу инсоннинг биологик ва ижтимоий мавжудот сифатида зарурий ва етарли яшаш шароитлари мажмуидир. Бу шароитларга инсон саломатлиги, унинг тузар – жой, кийим-кечак, озиқ-овқат, даромадлар, таълим имкониятлари, тарбия ва ривожланиш билан таъминланганлигини киритиш мумкин. Бизнинг фикримизча, ижтимоий давлат ҳар бир кишига муносиб ҳаётий шароитнинг кафолати сифатида энг кам истеъмол миқдори (“истеъмол саватчаси”) ни белгилайди. Ушбу вазифани давлат жамият аъзолари томонидан яратилган қийматни самарали қайта тақсимлаб, биринчи навбатда, кам таъминланган аҳоли қатламига йўналтиради. Одатда, истеъмол саватчаси ҳар бир инсон ҳаёти учун етарли, юзлаб номдаги истеъмол товарлари ва хизматлардан иборат бўлади. Ижтимоий мақомга эга давлат аҳолининг иш қобилиятини йўқотган, ногирон бўлиб қолган ва муҳтож қатламига нисбатан маъсулиятни ўз зиммасига олади.

Ҳамдўстлик мамлакатлари доимий аҳолиси сони 2019 йилда тахминан 350 млн. кишини ташкил қилди. Бунда Грузия, Молдова, Қозоғистон, Россия, Украина ва Белорусда аҳоли сони қисқармоқда, анъанавий равишда аҳоли юқори ўсимига эга бўлган мамлакатларда эса ўсиш суръатларининг пасайиши кузатилмоқда. Бутун МДҲ мамлакатлари аҳолиси сони 2017-2020 йиллар давомида 4,3 млн. кишидан ортиқроққа ошмоқда (1-жадвал).

Ўлим сони туғилишлар сонидан ошган мамлакатлар сони кўпаймоқда. Йилига туғилишлар сонининг 4,4 миллион кишини ташкил этиб, пасайиш тенденциясига эга, бу эса аҳолининг анча кексايишига олиб келади. Кўплаб мамлакатларда қатор омиллар (қочоқлар ва мажбурий кўчирилганларнинг пайдо бўлишини келтириб чиқарган ижтимоий-иқтисодий вазият

беқарорлиги, миллатлараро ва ҳарбий низолар, никоҳ муносабатлари ва оила институтига ёшлар қарашларининг ўзгариши ва б.) туғилиш жами коэффициентининг пасайишига олиб келди [10].

1-жадвал

МДХ давлатларида доимий аҳоли сони (йил бошига, млн.киши)[10]

Мамлакатлар номи	Худуди (минг км.кв)	2017	2018	2019	2020
Ўзбекистон	448,97	32,1	32,7	33,3	33,9
Озарбайжон	86,6	9,8	9,8	9,9	10,1
Арманистон	29,7	3,0	3,0	3,0	3,0
Белорус	207,6	9,5	9,5	9,5	9,5
Қозоғистон	2724,9	17,8	18,2	18,4	18,6
Қирғизистон	198,5	6,1	6,3	6,4	6,5
Молдова	33,8	3,6	3,6	3,6	4,0
Россия	17125,2	146,8	146,9	146,8	146,8
Тожикистон	143,1	8,7	8,9	9,0	9,5
Туркменистон	491,21	4,8	5,4	5,8	5,1
Украина	603,6	42,4	42,4	42,2	41,9
Жами МДХ бўйича	22093,18	284,6	286,7	288,0	288,9

Ўлганлар сони кўп жиҳатдан аҳоли таркибида кекса ёшдагилар улушининг ортиб бораётганлигидан далолат беради ҳамда янги қайд этилган ногирон шахслар сонининг камайиши билан изоҳланади. Масалан, Ҳар 100 минг кишига тўғри келадиган, биринчи марта белгиланган фаол туберкулёз ташхиси билан касалланганлар сони Қозоғистон, Қирғизистон, Россияда 1991 йил кўрсаткичидан 2 баравардан ортиқроққа камайди. Деярли барча мамлакатларда аҳолининг тиббий муассасалар билан таъминланганлик кўрсаткичи ошиб бормоқда. Грузияда, Қозоғистон, Туркменистон ва Ўзбекистонда ҳар 10 минг аҳолига тўғри келадиган касалхона ўринлари сони ўртача 2 бараварга ошди.

Турли мамлакатларда аҳоли ўлими билан боғлиқ вазиятнинг таққослама таҳлили натижалари шуни кўрсатадики, ушбу таҳлилнинг тўғрилиги таққосланадиган кўрсаткичларни ҳисоблаш услубияти асосида таъминланиши мумкин. Бундай таққослашлар мақсадида уларни таҳлилга киритилган, ё стандартлашган, ёки умумий ўлим коэффициентлари доирасига киритилган мамлакатлар бўйича қўллаш зарур. Ушбу икки турдаги ўлим кўрсаткичларини ҳисоблаш услубиятида туб фарқларни тушуниш

уларни қайси ўринларда қўллаш, таққосланмайдиган кўрсаткичлар таҳлилидан келиб чиққан ҳолда хулосаларни шакллантириш имконини беради.

Стандартлашган ўлим коэффиценти – бу стандарт ёш тақсимотига қадар тузатилган аҳоли ўлим коэффицентидир. У аҳоли ўлим ёши коэффицентларининг ўртача тортилган миқдори сифатида ҳисобланади. Аксарият ўлим сабаблари кишиларнинг ёшидан келиб чиқиб, анча фарқ қилади, стандартлашган ўлим коэффицентларидан фойдаланиш вақт бўйича ва мамлакатлар ўртасида таққослаш имкониятини беради. Сабаби ўлим кўрсаткичларини турли вақтларда ва турли мамлакатларда аҳоли ёш таркибидан қатъий назар, ўлчаш мумкинлигидадир (жинслар нисбати одатда барқарор бўлади). Стандартлашган ўлим коэффицентлари ё 2012 йилда Евростат томонидан кўриб чиқилган “Европа стандарти” асосида (ва 2013 йилда нашр қилинган), ёки жаҳон стандарти асосида ҳисобланиши мумкин.

“2012 йилда Евростат янги ёши бўйича ўлим стандартига ўтди, бунинг натижасида кўрсаткичларнинг таққосланувчанлиги йўқолди (2011 йилда бунинг учун стандартлашган кўрсаткичлар янги стандарт бўйича ҳисобланди ва 2002-2010 йилларда улар учун ЕИ-28 бўйича илгариги стандарт бўйича ҳисобланган баҳолаш амал қилган)”[12].

1. Касалликлар таснифининг ривожланиш тарихи[11]. Касалликлар таснифини яратишга бўлган уриниш ХВИИИ асрларда илмий асосда амалга оширилди. 1855 йилда Париждаги 2-Халқаро статистика Конгрессида инглиз врачлари ва санитар статистик У.Фарра (1807-1883 йй.) ва швед врачлари ва статистик ДъЭспин (1806-1860 йй.) таклифи асосида касалликлар таснифи қабул қилинган (ўлим сабаблари), бироқ бу бир неча марта кўриб чиқилган бўлишига қарамай (1864, 1874, 1880, 1886 йй.), умумтан олинмади. Оқибатда у биринчи Халқаро касалликлар таснифини яратиш учун асос бўлиб хизмат қилди. Халқаро статистика институти 1891 йилда врач-статист, Париждаги Статистика бюроси Директори Ж.Бертильонга (1851-1922йй.) топширилди. 1893 йилда тақдим этилган лойиҳа бир неча мамлакатда қабул қилинган ва 1900 йилда Биринчи Халқаро конференцияда унинг қайта кўриб чиқишидан сўнг, Ҳар 10 йилда таснифни қайта кўриб чиқиш шарти билан КХТ (Касалликлар халқаро таснифи) сифатида қабул қилинди.

КХТ (Касалликлар халқаро таснифи) га катта ўзгаришни 1948 йилдаги ўзининг биринчи сессиясида УССТ киритди: КХТ нинг 6-нчи қайта кўриб чиқилиши тасдиқланди, “Касалликлар, жароҳатлар ва ўлим сабаблари бўйича раҳбарлик” номи билан қабул қилинган бўлиб, унда барча касалликлар синфларга, блоклар, рубрикаларга (уч белгиси билан

шифрланади) ва кичик рубрикаларга (тўрт белгиси бўйича шифрланади) ажратилди. 1951 йилда Лондонда КХТ ни такомиллаштириш устида тизимли ишлаш учун УССТ маркази ташкил этилди.

2. Стандартлаштириш тарихи[13]. XIX асрнинг ўрталарига келиб, инглиз жамоатчилиги ўртасида соғлиқни сақлаш ходимлари томонидан илгари сурилаётган умумий ўлим коэффициентлари ёш таркиби бўйича муҳим тафовутлар кузатиладиган турли минтақаларда аҳоли саломатлигини таққослама баҳолаш учун тўлиқ мос келмаслиги ҳақидаги фикр кенг тарқалди. Мунозаралар ёш тафовутларининг таъсирига барҳам берган ҳолда йиғма ўлим индексини ишлаб чиқиш атрофида борди.

Эдвин Чедвик (Англияда жамоат соғлиқни сақлашининг дастлабки ислохотчиларидан бири) Лондоннинг турли “санитар туманларида” аҳоли саломатлигининг ҳолатини таққослаш учун йиғма кўрсаткич сифатида “Ўртача ўлим ёши” кўрсаткичидан фойдаланишни таклиф қилди. (Финер, 1952; Левис, 1991). Ушбу кўрсаткич ўлимнинг ёш рискларини умумлаштиришни ўзида мужассамлаштиради. Унга ёши ортиб бориши билан ўлим даражаси ошиб боришини эътироф этган Нейсон (амалиётчи статистик) қарши чиққан бўлса, Чедвик томонидан ишлаб чиқилган минтақалар учун “Ўртача ўлим ёши” кўрсаткичи кекса аҳолига нисбатан ўлим даражасининг ошиб бориши тенденциясига эга бўлишини кўрсатди. Нейсон ўз мақоласида стандартлаштириш йўли билан ҳисобланган ўртача ёш билан ўртача ўлим ёшини таққослаш орқали Чедвикнинг таъсирланишини намойиш этди (Нейсон, 1844). Шундай қилиб, Нейсон бевосита ва билвосита стандартлаштириш концепциясини ҳамда аҳолини стандартлаштириш таърифини биринчи бўлиб тақдим қилди.

1883 йилда бош рўйхатга олувчининг ҳисоботи стандарт сифатида 1881 йилдаги Англия ва Уэльс аҳолисини қайта рўйхатга олиш маълумотларидан фойдаланиб, бевосита стандартлаштириш усулини қўллаган ҳолда биринчи бўлиб қайд қилинди. Кейинги стандарт ҳар бир аҳолини навбатдаги рўйхатга олиш ўтказилгандан сўнг, яъни ҳар ўн йилдан сўнг ўзгарди. Стандартнинг тез-тез ўзгариши ҳар сафар ретроспектив қайта ҳисоблашларни амалга ошириш зарурати туфайли жуда муқаррар тус олди. Ушбу муаммо 1901 йилда Англия ва Уэльс аҳолисини рўйхатга олиш маълумотларининг умумий стандарт аҳоли сифатида қабул қилиниши билан ҳал қилинди.

Ҳар 100000 кишига тўғри келадиган ўлим ҳолатлари сони аҳоли ёш таркиби таъсирида бўлади. Бир хил ёш коэффициентларига эга икки аҳоли гуруҳида аниқ сабаблардан келиб чиққан ҳолда ушбу аҳоли ёш таркиби фарқланадиган бўлса, турли умумий ўлим коэффициентларига эга бўлади. Ёши бўйича стандартлашган ўлим стандарт коэффициентлари ҳар бир

гуруҳда кузатилаётган ёши бўйича ўлим коэффицентларини стандарт аҳоли кўрсаткичларига келтириш ҳисобига аҳоли ёш таркибидаги тафовутларни камайтириш имконини беради.

Ёши бўйича стандартлашган ўлим коэффиценти – бу ҳар 100000 аҳолига тўғри келадиган ёши бўйича ўлим коэффицентларининг ўртача тортилган миқдори бўлиб, бу ерда салмоқли коэффицентлар сифатида УССТ стандарт аҳоли тегишли ёш гуруҳлари улушидан фойдаланилади. Ёши бўйича стандартлашган ўлим коэффиценти тўғридан-тўғри усулдан фойдаланиб, ҳисобланади, яъни у аҳоли ёш таркиби стандарт Европа аҳолиси каби бўлганда, дастлабки ностандарт коэффицент қўлланилади.

Умумий ўлим коэффицентини ҳисоблаш:

Йиллик ишлаб чиқиш учун календарь йили давомида тегишли сабабларга кўра, ўлганлар сонининг ўртача йиллик аҳоли сонига нисбати сифатида ҳисобланади.

$$Kc = N/S * 1000,$$

бу ерда Kc – ўлим коэффиценти; N – ўлганлар сони; S – аҳоли ўртача йиллик сони.

Стандартлашган ўлим коэффицентини ҳисоблаш:

x ёшдагилар учун ($x = 0, 1, \dots, 85+$) ёши бўйича ўлим коэффиценти (m_x) ушбу ёшдаги ўлганлар сонининг (M_x) ўрганилаётган даврда ва тегишли ёш оралиғида яшаётган киши-йиллар сонига (P_x) нисбатига тенгдир. 1 календарь йилига ҳисобланадиган коэффицентлар учун P_x x ёшдаги шахслар ўртача йиллик сонига мос келади. Ўрганилаётган даврда (одатда 1 йилда) ўлганлар умумий сонини қуйидагича тасвирлаш мумкин:

$$M = m_0 P_0 + m_1 P_1 + \dots + m_{85+} P_{85+}$$

Қуйидаги жадвалда Европа ва жаҳон бўйича стандарт ўлим коэффицентлари келтирилган (2-жадвал).

БМТ шкаласига мувофиқ, агар 65 ёш ва ундан катта ёшдаги шахслар улуши 4% дан паст бўлса, ушбу мамлакат аҳолиси ёшариб бораётган ҳисобланади; 4% дан 7% гача оралиқда бўлса, аҳоли қарилик бўсағасида бўлади; 7% дан юқори бўлса, қариётган аҳоли ҳисобланади. Ҳамдўстлик мамлакатлари турли ёш таркибига эга. Келтирилган шкала бўйича Арманистон, Беларус, Қозоғистон, Молдова, Россия ва Украина қариётган аҳолига эга (аҳолисининг 7% идан ортиғини 65 ва ундан катта ёшдагилар ташкил этади); Озарбайжон қарилик бўсағасидаги аҳоли (6-7%);

Қирғизистон, Тожикистон ва Ўзбекистонда ёшариб бораётган аҳоли (3-4%) таркиби кузатилади [14].

2-жадвал

Умумжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг тегишли ёш гуруҳлари учун улушлар тўплами кўринишидаги ўлим стандартлари [14]

Ёши (йил)	Европа стандарти	Жаҳон стандарти
0	0.016	0.024
1-4	0.064	0.096
5-9	0.070	0.100
10-14	0.070	0.090
15-19	0.070	0.090
20-24	0.070	0.080
25-29	0.070	0.080
30-34	0.070	0.060
35-39	0.070	0.060
40-44	0.070	0.060
45-49	0.070	0.060
50-54	0.070	0.050
55-59	0.060	0.040
60-64	0.050	0.040
65-69	0.040	0.030
70-74	0.030	0.020
75-79	0.020	0.010
80-84	0.010	0.005
85+	0.010	0.005

Маълумотларга кўра, стандартлашган ва умумий ўлим кўрсаткичларининг кўп тарқалган ва ижтимоий аҳамиятга эга хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

- аҳоли ёш таркибининг ўлим коэффициентига таъсири жуда яққол намоён бўлади;
- аҳолиси ёшариб бораётган мамлакатларда стандартлашган ўлим коэффициенти, масалан, қон айланиш тизими касалликларидан ўлим кўрсаткичи стандарт ўлим кўрсаткичидан сэзиларли даражада юқори.

Замонавий МДХ жамиятида ижтимоий давлатни тузиш муаммоси илгаригидек давлат томонидан ижтимоий жараёнларга ижобий аралашиши билан боғлиқ жараёндир. Бунда МДХ давлатчилигининг тавсифи бугунги кунда вужудга келган ушбу оммавий кутишларга яққол мос келмайди:

- умумий ва стандарт ўлим коэффициентларидаги катта тафовутлар аҳолиси ёшариб бораётган мамлакатларда кузатилади, бу Тожикистон ва Ўзбекистон маълумотлари мисолида яққол намоён бўлади. Жуда паст умумий ўлим кўрсаткичлари алоҳида ўлим сабаблари бўйича етарли даражада юқори стандартлашган миқдорларгача кўтарилиши юз бермайди;

- “ўрта ёшли” аҳоли гуруҳларига (БМТ таснифи бўйича қарилик остонасида турган) ва умуман, қулай демографик вазиятга эга мамлакатлар, масалан, Қозоғистонда умумий ва стандартлашган кўрсаткичлар миқдори унча фарқ қилмайди;

- “кекса” аҳоли улуши юқори бўлган Беларусь ва Россия каби давлатларда ўрганилаётган кўрсаткичлар бўйича вазият “ёшлари” га нисбатан тескари – юқори умумий ўлим кўрсаткичлари ва етарли даражада паст стандарт кўрсаткичлар (Ғарбий Европа мамлакатлари даражасида қатор касалликлар бўйича) кузатилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2021 йил 7 декабрдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 29-йиллигига бағишланган табриги.// <https://www.president.uz>
2. Кочеткова, Л. Н. Философский дискурс о социальном государстве. М. : ИНФРА -М. 2012. – С. 131
3. Люблинский, В. В. (2017) Социальная справедливость, рост неравенства и проблема сплоченности общества: международные тенденции // Социальная справедливость в современном мире : сб. ст. / [редкол.: Л. И. Никовская (отв. ред.), В. Н. Шевченко, В. Н. Якивец]. М. : Ключ С. 446 с. С. 105–115.
4. Мирзакаримова М., Пардаева Б., Азимова Л. Ижтимоий йўналтирилган иқтисодиётда меҳнатга ҳақ тўлашнинг компенсацион модели.//”Иқтисодиёт ва таълим” журнали, 2022 йил 1-сон, Б.10-18
5. Мирзакаримова М., Азимова Л., Нажимова Ш. Ривожланаётган мамлакатлардаги ижтимоий давлатга COVID-19 пандемиясининг таъсири. Иқтисодиёт ва таълим” журнали, 2021 йил 6-сон, Б.346-352
6. Мирзакаримова М., Ўринов К., Азимова Л. Ижтимоий соҳани давлат бюджети ҳисобидан молиялаштириш муаммолари.//”Молия” илмий журнали, 2022 йил, 5-сон, Б.13-24
7. Сидорина, Т. Ю. (2013) Государство всеобщего благосостояния: от утопии к кризису. М. : РГГУ. 349 с.
8. Федотова В. Г. (2005) Хорошее общество. М. : Прогресс Традиция. 544 с.
9. Храмцов, А. Ф. Бюрократия и социальное государство. М. : ИС РАН, 2010. - 242 с.

10. Ўзбекистон демографик йиллик тўплами (2015-2019). – Т.:2020. –Б.108, 205-207.
11. <http://www.demoscope.ru/weekly/2014/0621/barom03.php>
12. <https://bigenc.ru/medicine/text/2198846>
13. <https://www.who.int/healthinfo/paper31.pdf?ua=1>.
14. Сравнительный анализ ситуации в странах СНГ и отдельных странах мира.//Межгосударственный статистический комитет Содружества независимых государств (статкомитет снг). –С.10-17
15. stat.gov.az

УДК: 336.52

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА МАҲАЛЛИЙ БЮДЖЕТЛАР МАБЛАҒЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИ ТАЪМИНЛАШ

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ МЕСТНОГО БЮДЖЕТА В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

ENSURING EFFECTIVE USE OF LOCAL BUDGET FUNDS IN THE DIGITAL ECONOMY

ИСМОИЛОВА С.Я.
Фарғона Давлат университети
и.ф.ф.PhD.

Annotatsiya

Maqolada O‘zbekistonda mahalliy byudjet mablag‘laridan samarali foydalanishni ta’minlashning ayrim nazariy masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Mahalliy byudjet, daromad va xarajatlar, moliyalashtirish tamoyillari, mahalliy byudjetdan ajratmalar, moliyaviy javobgarlik.

В статье освещены некоторые теоретические вопросы обеспечения эффективного использования средств местного бюджета в Узбекистане.

Ключевые слова: Местный бюджет, доходы и расходы, принципы финансирования, ассигнования местного бюджета, финансовая ответственность.

The article highlights some theoretical issues of ensuring the effective use of local budget funds in Uzbekistan.

Key words: Local budget, revenues and expenses, financing principles, local budget allocations, financial responsibility.

Ўзбекистон рақамли иқтисодиёт сари юз тутган ҳозирги пайтда маҳаллий бюджетлар маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлаш масаласи жиддий оқсаётганлиги мутахассисларга сир эмас, албатта. Бундай вазиятда ҳозирги шароитда ва яқин истиқболда бюджет маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлаш учун нима қилиш керак, деган саволнинг кун тартибига қўйилиши табиий, албатта. Фикримизча, амалга оширилган таҳлил натижалари, уларга асосланиб туриб чиқарилган мантиқий хулосалар, ривожланган хорижий мамлакатларнинг бу борадаги илғор тажрибалари ўрганиш ва ҳ.к.лар бу йўналишда, жумладан, қўйидаги чоратadbирларни ишлаб чиқиш ва уларни узил-кесил амалиётга жорий этишни тақозо этади: яъни бюджет маблағларидан фойдаланиш тартиб-қоидалари ёки шартларига қатъий риоя этиш ва уларнинг амалиётга тўлиқ қўлланилишига эришиш.

Бизнинг фикримизча, бюджет маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлашнинг энг катта захираси, энг аввало, айнан ана шу ерда жойлашган. Агар, бошқа шароитлар тенг бўлган тақдирда, амалда бюджет маблағларидан фойдаланиш тартиб-қоидалари ёки шартларига қатъий риоя этиш бу маблағларнинг самарали фойдаланилишини таъминлаш муаммоси барҳам топади. Бироқ, мамлакатимиз амалиётида бунинг айнан шундай эканлигига ишонувчилар (бюджетдан маблағ ажратувчиларда ва бюджетдан маблағ олувчиларда ҳам), афсуски, кўп эмас. Шунинг учун ҳам амалиётда уларнинг ўрни сезилмайди ва уларни ҳар қадамда инкор этиш ҳоллари содир бўлаверади. Бунинг натижаси эса, охир оқибатда, бюджет маблағлари маълум бир қисмининг самарасиз (молиявий хатоликларга йўл қўйиш, пул маблағлари ва моддий бойликларнинг камомати ва ўзлаштиришларнинг содир бўлиши, шунингдек, ноқонуний харажат ва ортиқча тўловларнинг

Шунинг учун бу йўналишда қилиниши лозим бўлган ишларнинг дастлабкиси, бизнингча, ҳар икки томондагиларда (бюджетдан маблағ ажратувчилар ва бюджетдан маблағ олувчилар) бюджет маблағларидан фойдаланиш тартиб-қоидалари ёки принципларига нисбатан муносабатни ижобий томонга кескин ўзгартириш бўлиши керак. Иккала томондагилар ҳам ўша шартларини ҳар бир бузилиш ҳолати, албатта, бюджет маблағларининг самарасиз сарфланишига олиб келиши мумкинлигига ишонч ҳосил қилиши ва шунинг учун ҳам унга қарши ҳаракат қилиши лозим.

Халқаро тажрибанинг кўрсатишича ҳам агар амалиётда ўрнатилган тартиб-қоида ёки принципларга қатъий риоя этилмас экан бюджет маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлаш муаммоси ҳамон ҳал этилмасдан қолаверади.

2. Бюджет маблағларининг самарали сарфланишини таъминлаш жараёнида бюджетдан маблағ ажратувчилар ва бюджетдан маблағ олувчиларнинг масъулияти ва молиявий жавобгарлигини кескин ошириш зарур.

Бир неча йиллик амалий маълумотларнинг батафсил ўрганилиб чиқилиши, бу йўналишда мамлакатимиз амалиётида таркиб топган вазият ва ҳ.к.лар бюджет маблағларининг самарали сарфланишини таъминлаш муаммосини шу жараёнда бевосита иштирок этаётган шахсларнинг масъулияти ва молиявий жавобгарлигини кескин оширмасдан иложи йўқлигини кўрсатмоқда. Бу йўналишдаги масъулият ва жавобгарликнинг даражаси шу аҳволдаки, ҳатто кейинги бир неча йиллик маълумотларни таҳлил қилиш натижасида ҳам бюджет маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлашга нисбатан бирор-бир тенденцияни аниқлашнинг иложи йўқ. Бунинг устига, республикамизда биргина Фарғона вилоятининг ўзида аниқланган молиявий хатоликларнинг умумий суммаси айрим йилларда 10,0 млрд. сўмдан ошиб кетмоқда. Уларнинг пул маблағлари ва моддий бойликлар камомади ва ўзлаштиришлар тегишли бўлган қисми эса баъзи йилларда 5,0 млрд. сўмга, шунингдек, ноқонуний харажат ва ортиқча тўловлар суммаси ҳам 10,0 млрд. сўмга етиб бормоқда¹.

Назаримизда, вилоят бўйича ҳар йили бундай ҳолатнинг вужудга келаётганлиги ва унинг, ўзгарувчан суммаларда бўлса-да, деярли доимийлик касб этаётганлигини бу йўналишда тегишли шахсларнинг масъулияти ва молиявий жавобгарлигидан айро ҳолда тасаввур этиш мумкин эмас. Турли йилларда самарасиз сарфланган бюджет маблағларининг кўлами ҳатто шу даражадаки, уларни эътиборга олган ҳолда бунга дахлдор бўлган шахслар бу йўналишдаги масъулият ва молиявий жавобгарликни деярли ҳис этмаганлар, дея хулосага келиш мумкин.

Шу муносабат билан, бизнингча, ушбу ҳолатни тартибга солиб турувчи ҳукуқий-меъёрий ҳужжатларга тегишли ўзгартиришларни киритиш мақсадга мувофиқ. Бу нарса кўпроқ ҳукуқий жиҳат касб этганлиги учун биз бу ўринда, қисқача, қуйидагини қайд этиш билан чекланамиз, холос: бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш борасида йўл қўйган хатоликлари учун тегишли аниқ шахсларнинг молиявий жавобгарлиги улар сезиларли даражада ҳис қиладиган миқдорда бўлиши керак (мисол учун, ҳозиргисига нисбатан бир неча баробар юқори даражада). Уларнинг миқдори шу даражада таъсирчан бўлиши керакки, тегишли шахс навбатдаги марта бюджет маблағларини ноқонуний, мақсадсиз ва самарасиз тарзда сарфлашга уринмасин ёки ҳаракат қилмасин.

¹ Фарғона вилояти Молия бошқармасининг маълумотлари.

3. Бюджет маблағларининг мақсадли ва оқилона сарфланиши устидан назоратни янада кучайтириш.

Ҳаёт ва амалиёт объектив реаллиги шундан иборатки, ҳозирги Ўзбекистон шароитида, афсуски, бюджет маблағларини самарали сарфланишини таъминлаш муаммосини ҳозирча бюджет маблағларининг мақсадли ва оқилона сарфланиши устидан назоратни янада кучайтиришсиз ҳал қилишнинг иложи йўқ. Шунинг учун ҳам бугунги кун вазифаси “Бюджет маблағларининг мақсадли ва оқилона сарфланиши устидан назоратни янада кучайтириш зарур”² тарзида қўйилаётганлиги бежиз эмас.

Бизнингча, мамлакат миқёсида вазифа бу тарзда қўйилишининг камида икки сабаби бор. Унинг биринчиси мамлакатимиз амалиётида бюджет маблағларидан фойдаланиш тартиб-қоидалари ёки шартларига етарли даражада қатъий риоя этилмаётганлиги бўлса, иккинчиси шу жараёнда банд бўлган шахсларнинг бу маблағлардан фойдаланиш борасидаги масъулият ва жавобгарликни худди шундай даражада ҳис этмаётганлигидир. Йилига миллиардлаб бюджет маблағларини сарфлашда молиявий хатоликларга йўл қўйилаётганлигининг асосий сабаби ҳам ана шу юқоридаги икки ҳолат билан белгиланади. Президентимиз таъкидлаганидек, бюджет маблағларининг мақсадли ва оқилона сарфланиши устидан назоратни янада кучайтириш қолади, холос.

Аслида шундай бўлса-да, лекин бундай шароитда ҳар қандай назоратнинг ва шу жумладан, бюджет маблағларининг мақсадли ва оқилона сарфланишини таъминлаш устидан назоратни янада кучайтирилишини бу жараён иштирокчилари (бюджетдан маблағ ажратувчилар ва ундан маблағ олувчилар) табиий равишда қабул қилмайдилар. Уларнинг ўзига хос эътирозлари (ишга ҳалақит бериш, бўлар-бўлмасга аралашуш ҳоллари, эркинлик берилмаслиги, мустақиллигига аралашув ва ҳ.к.лар) ҳам бўлиши мумкин. Шу муносабат билан қуйидаги фикримизни қайд этмоқчимиз: бюджет маблағларининг мақсадли ва оқилона сарфланиши устидан назоратнинг янада кучайтирилишини истамайдиганлар бюджет маблағларининг молиявий хатоликларсиз қонуний, мақсадли, оқилона ва самарали сарфланишига эришишлари керак. Ўшанда назоратнинг кучайтирилишига ҳожат қолмайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абулқосимов Х.П. Ҳуқуқлар иқтисодиётини ривожлантиришда маҳаллий бюджетларнинг ролини ошириш //Иқтисодиётнинг илмий-

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасидан. 25 январь 2020 йил.

техникавий ва иқтисодий муоммолари. Республика илмий-амалий анжумани материаллари. Жиззах. ЖизПИ, 2019. 24.28-Бетлар

2. Абулқосимов Х.П., Амбарцумен А., Мўминов Н.Ғ. Номарказлантириш-махаллий бюджетлар даромад базасини барқарорлаштириш ва ҳудудларни ижтимоий ривожлантиришнинг омили. Монография.-Т.: "Sanostandart". 2020.-104бет.

3. Ismoilova, S. Y. (2022). Theoretical Issues of Implementing Effective Use of Local Budgets Funds. *American Journal of Economics and Business Management*, 5(11), 56-61.

4. Ismoilova, Sanobar Yakubovna. "Theoretical Issues of Implementing Effective Use of Local Budgets Funds." *American Journal of Economics and Business Management* 5.11 (2022): 56-61.

5. Исмоилова, С. Я. (2023). ИДЕНТИФИКАЦИЯ ПЕРВОПРИЧИНЫ НЕЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ И МЕТОДЫ ЕЕ РЕШЕНИЙ НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 2(14), 31-37.

6. Исмоилова, Санобархон Якубовна. "ИДЕНТИФИКАЦИЯ ПЕРВОПРИЧИНЫ НЕЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ И МЕТОДЫ ЕЕ РЕШЕНИЙ НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА." *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH* 2.14 (2023): 31-37.

7. Ismoilova, S. Y. (2022). The Role of Foreign Experience in the Effective Use of Local Budget Funds. *Global Scientific Review*, 3, 37-43.

8. Ismoilova, S. Y. "The Role of Foreign Experience in the Effective Use of Local Budget Funds." *Global Scientific Review* 3 (2022): 37-43.

9. Исмоилова, С. Я. (2022). МАҲАЛЛИЙ БЮДЖЕТЛАР МАБЛАҒЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЙЎНАЛИШИ. *Scientific progress*, 3(2), 645-650.

10. Исмоилова, Санобархон Якубовна. "МАҲАЛЛИЙ БЮДЖЕТЛАР МАБЛАҒЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЙЎНАЛИШИ." *Scientific progress* 3.2 (2022): 645-650.

11. Ismoilova, S. (2023). Independence of Local Government. *Indonesian Journal of Cultural and Community Development*, 14, 10-21070.

12. Ismoilova, S. "Independence of Local Government." *Indonesian Journal of Cultural and Community Development* 14 (2023): 10-21070.

13. Yakubovna, I. S. (2020). Ensuring effective use of local budget funds: what is the root cause of the problem?. *Архивариус*, (7 (52)), 44-47.

14. Yakubovna, Ismoilova Sanobarkhon. "Ensuring effective use of local budget funds: what is the root cause of the problem?." Архивариус 7 (52) (2020): 44-47.

15. Ismoilova, S. Y. (2020). How to use local budget. GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY, 40.

16. Ismoilova, Sanobarkhon Yakubovna. "How to use local budget." GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY 40 (2020).

УДК: 338.012

ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИ САМАРАЛИ РИВОЖЛАНТИРИШ

ЭФФЕКТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ПИЩЕВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

EFFECTIVE DEVELOPMENT OF FOOD SAFETY

Гофуров А. ФарДУ профессори

Хайдаров Х. ФарДУ доценти

Аннотация

Тақдим қилинган мақола бугунги кунда жаҳон миқёсидаги долзарб ҳисобланган озиқ-овқат хавфсизлиги ва унинг мамлакатимизда ўзини ечимини топилаётган чораларга бағишланган. Шунингдек, мақолада Ўзбекистонда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш бўйича амалга оширилган ишлар кўлами амалий таҳлиллар асосида очиқ берилган ҳамда тегишли хулоса ва тавсиялар таклифи берилган.

Калит сўзлар: Озиқ-овқат хавфсизлиги, глобал, генофонд, турмуш фаровон, халқаро саммит, очлик, камбағаллик, монокультура.

Представленная статья посвящена безопасности пищевых продуктов, которая считается актуальной на сегодняшний день на мировом уровне, и мерам, которые принимаются для ее решения в нашей стране. Также в статье на основе практического анализа раскрывается объем проведенной работы по обеспечению безопасности пищевых продуктов в Узбекистане и предлагаются соответствующие выводы и рекомендации.

Ключевые слова: Продовольственная безопасность, глобальный, генофонд, благополучие, международный саммит, голод, бедность, монокультура.

The presented article is devoted to food safety, which is considered relevant today at the global level, and the measures that are being taken to solve it in our country. Also, in the article, the extent of work carried out to ensure food safety in Uzbekistan is revealed based on practical analysis, and relevant conclusions and recommendations are offered.

Key words: Food security, global, gene pool, well-being, international summit, hunger, poverty, monoculture.

Ҳозирги кунда юртимизда тинчлик, тўйинчилик, дастурхонларимиз тўкинлиги ҳукм сурмоқда. Бундай шароитда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев раҳнамолигида мамлакатимизда олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий сиёсат, халқимизни барқарор ҳаёт кечириши муҳим омил бўлиб, ҳар бир инсоннинг фаровон кун кечиришининг гаровидир. Аммо, жаҳондаги давлатлараро зиддиятлар, қарама-қаршиликлар, таҳликали кескин ўзгаришлар ва ҳодисалар ҳамда воқеаларга бой давр кузатилмоқда. Такидлаш лозимки, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги Ташкилоти (ФАО) маълумотларига кўра, ҳозирда 7 миллиардан ортиқ жаҳон аҳолисининг 850 миллионидан зиёди очарчиликда кун кечирмоқда. Шу муносабат билан озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш ва унинг ҳавфсизлигини таъминлаш жаҳонда энг муҳим муаммолардан ва долзарб масалалардан бўлиб турибди. Ўзбекистонда ва жаҳонда кўрилаётган кескин чора-тадбирлар, халқаро ташкилотларнинг, жумладан, Шанхай Ҳамкорлик Ташкилотининг Самарқанд саммитида ҳамда Осиёда ҳамкорлик ва ишонч чоралари бўйича кенгашнинг Остана саммитидаги ва МДҲ давлат раҳбарлари кенгашининг «Россия-Марказий Осиё» фарматидаги учрашувларда мазкур масала бежиз муҳокама қилинмаган. Ўзбекистон Республикасида бу борадаги масала юзасидан Ш.Мирзиёевнинг нутқларида юртимизда олиб борилаётган озиқ-овқат ҳавфсизлигини таъминлаш юзасидан қимматли фикр мулоҳаза ва таклифлар билдирилди.

Озиқ-овқат ҳавфсизлигини таъминлаш борасида халқаро миқёсда гапириладиган бўлсак, бундай чора-тадбирлар Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг минг йиллик ривожланиш мақсадларидан дастлабгиси бўлиб, аввало, очликка қарши ва камбағалликни қисқартириш, хусусан, тўйиб овқатланиш даражасини таъминлаш жаҳоннинг барча мамлакатлар сай-ҳаракатларининг асосини ташкил этади. Юртимизда бу борада янги бошқарув тизимларда ўзгаришлар амалга оширилиб, Ўзбекистон Республикаси иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги ташкил қилинди ҳамда 2022 йил 31 мартда Ўзбекистон

Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Озиқ-овқат ҳавфсизлиги ва ички бозорда нархлар барқарорлигини таъминлаш бўйича қўшимча чоратadbирлар» тўғрисидаги қарори қабул қилинди. Мазкур қарорга биноан республикамизга ҳукумат томонидан Қазғистон республикасида 100 минг тонна буғдой ва ун олиб келиш белгиланиб ҳамда 500 минг тонна дон ва ун маҳсулотларини тadbиркорлар томонидан олиб келиш кўзда тутилди. Бундай ёндашув дон ва ун маҳсулотлар билан аҳолини эҳтиёжини узлуксиз таъминлашни кафолатлаб беради. Аҳолини гўшт маҳсулотларга бўлган эҳтиёжларни янада таминотини яхшилаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Чорвачилик, парандачилик ва балиқчилик хўжаликларига улар томонидан етиштирилган ва сотилган маҳсулотлар учун субсидия ажратиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш» ҳақидаги қарори мазкур соҳани ривожлантиришга катта имконият яратди ва гўшт маҳсулотларини таннархи ва харид нархларини кескин ошиб кетишини олдини олишга муҳим омил бўлди.

Мамлакатимиз жаҳоннинг айрим давлатларидан фарқли ўлароқ мустақилликнинг дастлабки давридан ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига асосланган ҳуқуқий демократик давлат қуриш, барча тармоқларда кенг кўламли ислоҳотларни амалга ошириш бўйича ўзининг эволюция ёки тарихий тараққиёт ислоҳат йўлини танлади. Изчил жорий этилаётган барча соҳалардаги ислоҳат жараёнида республикамизда миллий, ирқий ва диний эътиқодидан қатъий назар аҳоли жон бошига нисбатан асосий турдаги озиқ-оқкат маҳсулотлари миқдори бошқа мамлактлардагига таққосланганда қониқарли даражада бўлса ҳам, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш ҳажми эса жуда паст даражада эди. Чунки, асосий сабаби Шўролар тизими мобайнида Ўзбекистон иттифоқининг асосий пахта майдонига монокультура шароитига айлантирилган бўлиб, дон истеъмоли қарамлигига тушиб қолинганлиги туфайли 21 миллиондан зиёд аҳоли истиқомат қиладиган мамлакатимиз аҳолисини кундалик кўплаб турдаги озиқ-овқат маҳсулотлари бошқа Республикаларида етиштирилган дон маҳсулотларини қиммат баҳоларда олиб келинарди. Ўзбекистонда қулай тупроқ-иқлим шароитига эга бўлишига қарамасдан аҳолимиз биргина нонга бўлган эҳтиёжини 80-85 фоизи четдан келтириладиган дон ва дон маҳсулотлари ҳисобига қондириларди. Дон етиштириш учун қулай тупроқли экин майдонларига йиллар, аср (100йилдан ортиқ) давр давомида пахта етиштирилиши, олмошлаб экиш тамойилининг бузилиши, ерларнинг шўрланиб, мелиоратив ҳолатини ёмонлашуви, энг асосийси ер ҳақиқий эгасини топмаганлиги туфайли тупроқ унумдорлиги кескин пасайиб кетганлиги ва кучли кимёвий захар моддалардан фойдаланиш қондаси

бузилгани бўлса, режалаштириб берилган дон экин майдонларининг бир гектаридан кўпи билан 15-17 центнердан ҳосил олинади. Советлар статистик ташкилотларининг маълумотларига кўра 1989 йилда Ўзбекистонда 1 миллион тоннага яқин дон ҳосилини ҳар бир гектаридан 17 ц/га йиғиштириб олиниб, аҳоли жон бошига 50 грамдан туғри келарди.

Ўша даврда давлатимиз олдида кўндаланг кун тартибидаги асосий вазифа этиб, тезлик билан мустақилликга эришган халқимизни ўзимизда етиштирилган дон ва дон маҳсулотлари билан таъминлаш, ғалла мустақиллигига эришишга қаратилган кенг кўламли чора-тадбирлар ҳаётга изчил тадбиқ этила бошланди. Экин майдонлари қисқартирилган ерлари ҳисобидан фермер-деҳқон хўжаликлари ва якка томорқа эгаларига берилди, пахта майдонлари кескин қисқартирилди.

Янги Ўзбекистон қурилаётган шароитда, ўн йил (2001) дан сўнг 4,1 миллион тоннани, 2017 йилда 7,3 миллион, шундан буғдой 6,9 млн тоннадан зиёдрок, 2011 йилда 7,5 млн, шундан буғдой дони 6,1 млн тонна ва 2021 йилда эса 7,6 млн тонна, буғдой 7 млн тонна ҳосилига эга бўлинди. Маълумки, энг муҳими етиштирилган дон миқдори экин майдонларининг кенгайтириш ёки экстенсив ҳисобига эмас, балки ҳар бир гектаридан олинадиган ҳосилдорликни интенсив йўли билан ошириш, миллиорация ҳолатини яхшилаш ҳисобига кўпайтириб борилди. Масалан, 1991 йилда ҳар гектардан ғалла экин майдонида ўртача 22,1 центнердан олинган бўлса 2007 йилда эса ўртача 32,7 с/дан 2021 йилда эса ўртача 45,6 с/дан, шундан буғдой экинларини ҳар гектаридан ўртача 50 с/дан ҳосилдорликка етказилди.

Ҳамма илмий ҳулосалар ва маълумотлар таққослаш ва солиштириш оқибатида моҳияти аниқланади. Демокчимизки ҳозирги шароитда республикамиздаги ва дунёнинг айрим мамлакатлардаги вазиятни қиёслаб, ҳулоса чиқарилса, жаҳонда шундай мураккаб вазият кузатилаётган бир пайтда ватанимизда мўл-кўлчилик, фаровонлик ҳукумрондир. Шу нуқтаи назардан кузатилганида маълум бўладики, мамлакатимизнинг аҳоли сони муттасил ўсиб бориш тенденцияси мавжуд. Шунга қарамай, аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилаётган озиқ-овқат маҳсулотлари эса бир неча баробар купайиб бормокда. Бу уз новбатида озиқ-овқат маҳсулотлари таминотида ислохотлар стратегияси нақадар туғри танланганлигидан далолат бериб турибди. Дикқатга сазовор жойи шундаки, сўнги йилларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ҳажмида, ҳусусан озиқ-овқат маҳсулотлари (дон, картошка, сабзавот, полиз маҳсулотлари, мева, узум, гўшт, сут кабилар) йиллик ўсиши ўртача 5-6 фоиздан кам бўлмаяпти. Биргина 2021 йилда ялпи ички маҳсулотдаги улуши 27,3 фоизни ташкил этди ҳамда миришикор деҳқонлар ва боғбонлар томонидан млн тонналаб дон, сабзавот, картошка,

полиз узум маҳсулотлари етиштирилди. Яна бир муҳим кўрсаткичсиз озиқ-овқат таъминотининг моҳияти очилмайди, у ҳам бўлса ўтган давр мобайнида 2021 йилгача аҳоли сони 21 млн. дан 34 млн. гача ёки 1,6 мартага кўпайди. Бунга қарамасдан аҳоли жон бошига гўшт истемоли 29 кг дан 73 кг.га, сут ва сут маҳсулотлари 210 кг дан 215 кг гача; тухум маҳсулотлари 119 донадан 229 донагача; картошка 91,1 кг гача, сабзавот 300,4 кг гача, мева 80,9 кг гача, узум 35,5 кг гача кўпайган ҳолда республикамизда 191 турдан ортиқ ҳар хил мева сабзавот ва полиз маҳсулотлари ҳамда уларни қайта ишлаш асосида тайёрланган маҳсулотлар 80 дан зиёд давлатларга экспорт қилинмоқда. Бу юксалиш ютуқлари ва ғалабалар ортида қишлоқ хўжалиги, фермер ва кластерларнинг ҳамда томорқа эгалари меҳнаткашларнинг, соҳа мутахасис ҳамда мутасаддиларнинг қишнинг изғирини-ю, баҳор инжиқликлари, ёзнинг жазирама иссиғини матонат билан енгиб, кун-у тун фидокорона қилган меҳнатлари ётибди.

Ўзбекистонда ҳар йили доими ўтказилаётган халқаро мева сабзавот (биринчи халқаро мева сабзавот ярмаркаси 2016 йил 12-16 июлда) ярмаркаларида жаҳоннинг йирик саноатлашган 20-25 дан зиёд мамлакатлар компания ва фирмалари, халқаро ташкилотлар ҳамда молия институтларининг вакиллари, етакчи экспорт ва мутахасислари иштирок этиб, катта миқдоида шартномалар имзоланиб келинмоқда. Айниқса, 2022 йилдаги шундай ярмаркалар Ўзбекистоннинг ҳудудларида ўтказилиши, мева сабзавотлар ошириб етиштиришга ундамоқда. Лекин, сўнги йилларда, корона вирус пандемияси таъсирига қарамай республика минтақаларида 3 млн тоннага яқин ғалла ҳосилидан 160 тадан ортиқ йирик, хусусий дон корхоналари фаолият юритиб, ун ва ун маҳсулотлари ишлаб чиқарилган, шундан, етиштирилган маҳсулотларнинг 54 фоизи хусусий дон корхоналар хиссасига тўғри келмоқда. Аммо, халқимизнинг ўсиб бораётган эҳтиёжини меёрий қондириш учун “Ўздон маҳсулот компанияси” таркибида 43 та дон корхоналари бозор механизмига ўтишда самарали ишлар олиб бориши зарур.

1. Ўтказилган иқтисодий таҳлиллар шуни кўрсатадики жаҳонда бир қатор давлатлар ўртасида бўлаётган сиёсий ва ҳарбий тўқнашувлар ва зиддиятлар иқтисодиётни ривожлантиришга, шу жумладан, озиқ-овқат маҳсулотларни экспорт ва импорт муносабатларига ўз салбий таъсирини кўрсатиб келмоқда. Озиқ-овқат ҳавсизлигини таъминлаш учун узоқ вақтга мўлжалланган комплекс стратегик дастур ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

2. Қишлоқ хўжалигига ажратилган экин майдонларини таркибини озиқ-овқат маҳсулотларини етиштиришни кўпайтириш ишлаб чиқаришда

интенсив асосда инноватцион серхосил уруглик навлари чиқариш асосида ривожланиб боришини ва йилига икки маротаба хосил олишни таъкидлашга ўтиш зарур экстенсив ёндашувлар амалга ошириш ҳам давр талабларидан бири деб ҳисоблаймиз

Фойданилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш. «Ғаллачиликда бозор механизмларини жорий қилиш давом эттирилади». «Халқ сўзи». 2020 йил 12 май.
2. Мирзиёев Ш. «Шанхай Ҳамкорлик Ташкилотининг Самарқанд саммити: ўзаро боғлиқликда дунё мулоқот ва ҳамкорлик», «Халқ сўзи» 2022 йил – сентябрь.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Озиқ-овқат хавфсизлиги ва ички бозорда нархлар барқарорлигини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар» тўғрисидаги қарори. Тошкент ш., 2022 йил 31 март, 147-сон.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Чорвачилик, паррандачилик ва балиқчилик хўжаликларига улар томонидан етиштирилган ва сотилган маҳсулотлар учун субсидия ажратиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш» ҳақида қарори. Тошкент ш., 2021 йил 12 июль, 434-сон.
5. Абулқосимов Х. П. Саидахмедова Н. И. Ўзбекистонда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг устувор йўналишлари //,, Иқтисодий ва молия”// Экономика и финансы, 2021 йил 1-сон, 14-22 бетлар.
6. «Осиёда тинчлик, барқарорлик ва фаровонлик таъминланиши йўлида» Остона саммитида Мирзиёев Ш. нутқи. «Халқ сўзи». 2022 йил 13 октябрь.
7. Ғофуров А., Курбонов Д. Ўзбекистонда озиқ-овқат саноатини ривожлантириш истиқболлари. Тошкент, 1993.
8. Хайдаров Х. Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишни амалга оширишда республикадаги суғурта компанияларининг ўрни уларнинг фаолияти соҳасидаги асосий стратегик йўналишлардан бири сифатида. «Фарғона давлат университети» «Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишда ижтимоий ишни ўрни ва самарадорлиги» мавзусидаги Республика илмий-амалий анжуман материаллари ФДУ-2019 йил.

**YASHIL IQTISODIYOT SHAKLLANISHIDA INSON KAPITALINING
O‘RNI**

**РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ФОРМИРОВАНИИ
ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКИ**

**THE ROLE OF HUMAN CAPITAL IN THE FORMATION OF A GREEN
ECONOMY**

**B.Xolmatov – FarDU moliya kafedrası mudiri
B.Madrahimov – FarDU magistranti**

Annotatsiya

Inson kapitali yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, mamlakatning barqaror va innovatsion rivojlanishiga ta’sir qiladi. Mazkur maqolada yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning zaruriyati, bu jarayonlarda inson kapitalining ahamiyati, turlari hamda unga doir ayrim tajribalar ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Yashil iqtisodiyot, milliy inson kapitali, tashkiliy inson kapitali, individual inson kapitali, bilim, ko‘nikma, motivatsiya, innovatsiya.

Человеческий капитал является важной составляющей развития «зеленой экономики» и влияет на устойчивое и инновационное развитие страны. В данной статье показана необходимость развития зелёной экономики, значение и виды человеческого капитала в этих процессах, а также некоторый связанный с этим опыт.

Ключевые слова: Зелёная экономика, национальный человеческий капитал, организационный человеческий капитал, индивидуальный человеческий капитал, знания, навыки, мотивация, инновации.

Human capital is an important component of the development of the green economy and affects the sustainable and innovative development of the country. This article shows the necessity of developing a green economy, the importance and types of human capital in these processes, and some related experiences.

Key words: Green economy, national human capital, organizational human capital, individual human capital, knowledge, skills, motivation, innovation.

Hozirgacha “yashil iqtisodiyot”ning yagona ta’rifi mavjud emas. Uning tushunchasi va ma’nosi bor: “yashil iqtisodiyot” – bu odamlar farovonligini oshirish va ijtimoiy tenglikni ta’minlash uchun ekologik tahdid va xatarlarni kamaytirishga qaratilgan iqtisodiyotning zamonaviy yo’nalishidir [2]. Yashil

turmush tarzi tabiiy resurslarni isrof qilish va atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatsizlik bilan ajralib turadigan an'anaviy turmush tarziga ziddir. Yashil turmush tarzi - resurslarni ongli va oqilona iste'mol qilishdir.

Iqtisodiyotning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun to'rt turdagi kapital kerak, ya'ni inson, moliyaviy, sanoat va tabiiy kapital [2]. Bularning ichida aynan inson kapitali yashil iqtisodiyot bilan yaqin aloqadordir. U iqtisodiy o'sish omili bo'lib, yashil iqtisodiyotni amalga oshirish jarayoniga ta'sir etuvchi asosiy komponent hisoblanadi.

Inson kapitali kapitalning uch turini o'z ichiga oladi: milliy inson kapitali, tashkiliy inson kapitali va individual inson kapitali [1]. Batafsil tavsif birinchi jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

Inson kapitalining turlari

Капитал	Mazmuni
milliy inson kapitali	milliy boylikni nazarda tutadi va davlatning iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi jismoniy, mehnat va intellektual qobiliyatlarni o'z ichiga oladi
tashkiliy inson kapitali	tashkilot faoliyatining eng yuqori natijalariga erishishga yordam beradigan fikrlash va kasbiy qobiliyatlar, xodimlarning jismoniy va psixologik salomatligi
individual inson kapitali	Har bir insonning to'plangan bilimlari, qobiliyatlari va sog'lig'i, uning turmush darajasi va foydasi

Izoh: muallif tomonidan [2] manba asosida tuzilgan.

Dastlab, "inson kapitali" atamasi amerikalik iqtisodchi Teodor Shults tomonidan qo'llanila boshlandi va inson kapitali g'oyasi Gari Bekker tomonidan ishlab chiqilgan. G.Bekkerning fikricha, inson kapitali har bir shaxs ega bo'lgan bilim, ko'nikma, motivatsiyalar zahirasi. E'tibor bering, Bekker iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga erishishning asosiy sharti - inson kapitalini to'plash va saqlashni belgilab bergan [4].

Bekkerning ta'rifidan kelib chiqadiki, kapital shaxs tomonidan boshqariladi, ya'ni biznes yuritishning yanada ilg'or usuli sifatida "yashil iqtisodiyot"ning rivojlanishi inson kapitalining sifat holati bilan belgilanadi, shuningdek, inson kapitalini yuqori sifat darajasiga keltiradi.

Hozirgi dunyoda bilimga investitsiyalar jadal sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishida bilim muhim o'rin tutadi, bu

esa o'z navbatida intellektual mehnatga asoslangan yuqori texnologiyali tarmoqlarning o'sishiga olib keladi.

Bilim va innovatsiyalarning asosiy ulushi rivojlangan mamlakatlarga to'g'ri keladi, shuning uchun "yashil iqtisodiyot" ko'pchilik rivojlangan mamlakatlarning ekologik siyosati hisoblanadi. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun yashil turmush tarzini joriy etish oson yo'l emas, chunki qo'shimcha mablag'lar, moliyaviy xarajatlarni oshirishga to'g'ri keladi.[1].

Rivojlanayotgan mamlakatlarda yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va ishlab chiqarishga joriy etishga qodir yuqori malakali kadrlar yetishmasligi masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda [5].

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, intellektual kapital, dalillarga asoslangan tibbiyot, mehnat unumdorligining o'sishi, inson mehnatining qiymati inson kapitaliga investitsiyalar natijasidir. Mamlakatda sog'liqni saqlash kapitali, mehnat kapitali va intellektual kapital sifati qanchalik yuqori bo'lsa, inson kapitali indeksi shunchalik yuqori bo'ladi.

Inson kapitali indeksi davlatning "yashil iqtisodiyot" bilan uzviy bog'liq bo'lgan barqaror rivojlanish modeliga o'tishga tayyorligini aniqlash imkonini beradi [3].

Jahon bankining 2020 yilgi ma'lumotlariga ko'ra, eng yuqori inson kapitali indeksi Singapurga (dunyodagi eng yashil mamlakatlardan biri), undan keyin Gonkong, Yaponiya va Janubiy Koreyaga tegishli. Eng yuqori inson kapitali indeksi bo'yicha TOP-10 mamlakatni Niderlandiya ("yashil" texnologiyalar mamlakati) yopadi. Bundan kelib chiqadiki, inson kapitali indeksi yuqori bo'lgan mamlakatlar ham "yashil iqtisodiyot" kontseptsiyalarini amalga oshirishda muvaffaqiyat qozonmoqdalar [6].

Demak, inson kapitali "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi va yashil turmush tarzini ongli ravishda tanlashga olib keladi, bunda davlat va shaxs atrof-muhitni asrash uchun javobgardir. Inson kapitalining yuqori darajasi orqali "yashil iqtisodiyot" inson ongiga mos keladi va uning turmush tarzining bir qismiga aylanadi.

2-jadvalda inson kapitali indeksi bo'yicha dunyo mamlakatlari reytingi ko'rsatilgan bo'lib, ushbu reytingda Markaziy Osiyo mamlakatlaridan Qozog'iston 174 davlat orasida 55-o'rinni egalladi va inson kapitali indeksi 0,63 ga teng. 2010 yildan buyon bu ko'rsatkich atigi 0,04 ga oshdi, xolos. Harqalay qo'shnimiz Qozog'istonning inson kapitali indeksidagi o'rni barqaror deb baholanmoqda.

Inson kapitali indeksi bo'yicha mamlakatlar reytingi

Т.р.	Давлат номи	Кўрсаткичи
1.	Сингапур	0.88
2.	Гонконг	0.81
3.	Япония	0.80
4.	Жанубий Корея	0.80
5.	Канада	0.80
6.	Финляндия	0.80
7.	Макао	0.80
8.	Швеция	0.80
9.	Ирландия	0.79
10.	Нидерландия	0.79
11.	Буюк Британия	0.78
12.	Эстония	0.78
13.	Янги Зеландия	0.78
....		
55.	Қозоғистон	0.63

Eslatma: muallif tomonidan [5] manba asosida tuzilgan.

Nega Markaziy Osiyo mintaqasida inson kapitali indeksida sezilarli o'sish va taraqqiyot kuzatilmayapti?

Fikrimizcha, bizning zaminimizda foydali qazilmalarning boy zahiralari va konlari mavjud bo'lib, bu o'z navbatida “yashil iqtisodiyot” rivojlanishini sekinlashtiradi. Ma'lumki, aynan tabiiy resurslarning tanqisligi yoki yetishmasligi inson kapitalining o'sishini, mos ravishda yashil turmush tarzining oshishini rag'batlantiradi.

Shuningdek, mintaqada ekologik muammolar zanjiri mavjud. Masalan, qazib olinadigan yoqilg'ilar tomonidan ishlab chiqariladigan karbonat angidrid chiqindilari va energiya iste'molini olaylik. BMT Taraqqiyot dasturining mintaqadagi doimiy vakilining fikricha, agar tegishli choralar ko'rilmasa, mamlakatlarimiz o'z pozitsiyasini yomon tomonga o'zgartirishi mumkin [6].

Ushbu xalqaro moliya instituti ta'lim sifati ham pasayganini ta'kidlaydi. Ta'limdagi bu yo'qotishlar Covid-19 pandemiyasi bilan bog'liq, deb hisoblaymiz.

Shunday qilib, inson kapitalini (ta'lim, fan, sog'liqni saqlash, madaniyat) rivojlantirishga sarmoya kiritishni davom ettirish zarur, bu orqali katta muvaffaqiyatlarga erishish mumkin. Zero, yuqori sifatli inson kapitali samarasi bo'lgan “yashil iqtisodiyot” zamonaviy iqtisodiy taraqqiyot va nafaqat mamlakat, balki fuqarolar farovonligini ham belgilab beradi.

ПРОБЛЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TA’LIM MUAMMOSI

THE PROBLEM OF EDUCATION IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Билалдинова Ипархон Фарход кизи
студентка 2-го курса факультета экономики
Национального Университета Узбекистана
имени Мирзо Улугбека

Аннотация

Данная статья была написана с целью рассмотрения системы образования в Республике Узбекистан. Выявление ее слабых и сильных сторон и пути решения различных проблем в сфере образования. Наиболее значимой проблемой на нынешний день является утечка кадров, и проблема финансирования образования, что подробнее рассмотрим в данной работе. Так же в этой статье представлены некоторые указы президента, которые направлены на обеспечение новых и более комфортных условий на образовательных учреждениях.

Ключевые слова: Образование, наука, школа, проблема образования, педагоги, образовательные учреждения, реформы, студенты.

This article was written in order to review the education system in the Republic of Uzbekistan. Identification of its weaknesses and strengths and ways to solve various problems in the field of education. The most significant problem today is the personnel drain, and the problem of financing education, which we will consider in more detail in this article. This article also presents some presidential decrees that are aimed at providing new and more comfortable conditions in educational institutions.

Keywords: Education, science, school, the problem of education, teachers, educational institutions, reforms, students.

Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini ko‘rib chiqish maqsadida yozilgan. Uning zaif va kuchli tomonlarini va ta’lim sohasidagi turli muammolarni hal qilish usullarini aniqlash. Bugungi kunda eng muhim muammo-bu xodimlarning oqishi va ta’limni moliyalashtirish muammosi, biz ushbu ishda

batafsil ko'rib chiqamiz. Shuningdek, ushbu maqolada prezidentning ta'lim muassasalarida yangi va qulayroq sharoitlarni ta'minlashga qaratilgan ba'zi farmonlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim, fan, maktab, ta'lim muammosi, o'qituvchilar, ta'lim muassasalari, islohotlar, talabalar.

В связи с ростом населения Республики Узбекистан растет потребность качественного образования для молодого поколения. Для поддержки и стабильности качества образования в Республике ведутся различные мероприятия, издаются новые законы и выделяется немалое количество средств из казны. Но несмотря на поддержку со стороны государства, в образовательных учреждениях и системе образования имеются ряд проблем: нехватка специалистов, большой спрос на образование, как и на высшее так и на среднее, нехватка необходимого инвентаря и т.д.

Государство гарантирует получение бесплатного общего образования каждому гражданину Республики Узбекистан, что подтверждает статья 41 Конституции. Но, к сожалению, система образования в образовательных учреждениях отстает по качеству образования и приводит к некому кризису в этой сфере.

Образование — это фундамент любого развитого государства при помощи которого осуществляется прогресс и создаются новшества. Проще говоря образование это, система обучения индивида различным навыкам, умениям, воспитание, опыту и многое другое. При этом в этом процессе воздействованы ряд учреждений таких как: детские сады, школы, курсы, лицеи и колледжи, а также вузы.

Качество образования напрямую зависит от педагогов, которых на сегодняшний день стало не хватать, т.е. кадры, обучившиеся в этом направлении, не идут по своей специальности что приводит к нехватке кадров. Это в свою очередь приводит к некачественному образованию в средних или же начальных классах. Куда же деваются опытные и хорошо подготовленные кадры? Многие из них отправляются за границу в поисках жизни мечты, или идут в частный сектор, где заработная плата выше, чем в государственных учреждениях. Но кроме того нынешняя молодёжь намного меньше заинтересована в научной карьере нежели наши предки. Без науки нет образования и нет развития что следует помнить.

Так же хотелось бы отметить, что в сфере образования наиболее высокая среднемесячная заработная плата сложилась в области высшего образования 5 521,4 тыс. сумм, общем среднем образовании она составила 2 568,4 тыс. сумм, техническом и профессиональном образовании 2 442,8 тыс.

сумм.[1] Смотря на эти цифры можно сделать выводы что заработная плата преподавателей сильно низкая, в следствии чего и возникают такие проблемы как утечка кадров, нехватка специалистов, низкий научный потенциал, а также некачественное образование.

Не все проблемы связаны с педагогами, ведь имеются ряд других проблем таких как не пропорциональное развитие всех образовательных учреждений. Например, приезжая в Ташкент вы можете лицезреть множество школ детских садов и др. образовательных учреждений со всеми удобствами и новейшими технологиями для обучения. Но, к сожалению, в других областях дело обстоит намного хуже, школы в которых не проводился капитальный ремонт десятилетиями и многое другое. Кратко говоря, проблема кроется в финансах, выделяемых на образование. Для образования важно ходить в ногу со временем, но это условие будет работать лишь в том случае если образовательным учреждениям будут выделяться достаточно средств. К сожалению, материально-сырьевая база образовательных учреждений не соответствуют каким-либо международным стандартам. Многие из этих факторов отбивают желание и мотивацию ребенка учиться или заниматься чем-либо.

Мотивация на дальнейшую учебу имеет огромное значение как для социума, так и для страны в целом, т.к., отбивая желание ребенка учиться государство лишается квалифицированного кадра от которого будет зависеть его будущее. Проблема с кадрами есть и будет, но страна должна позаботиться о том, чтобы эта проблема была незначительной и совсем незаметной. Если смотреть с экономической точки зрения, то при улучшенной системы подготовки кадров выигрывать будут все т.е. страна будет процветать, а экономика будет расти. Так же следует отметить, что для устойчивости экономики важно интеграция науки образования и бизнеса, то, над чем Узбекистан работает в последние годы.

В нашей стране, как и в любой другой проблема образования и ее решение стоит на одном из первых мест, и, в связи с этим Шавкат Мирзиёев утвердил ряд постановлений по решению проблем в дошкольных, школьных и вузовских учреждениях.[2]

Следует отметить, что 2023 год в Республике Узбекистан был объявлен «Годом заботы о человеке и качественного образования» из чего следует что наша Республика преследует цель повышения уровня и качества образования.

Для повышения качества образования, реформирования сферы на основе передового зарубежного опыта:

- начиная с 1 сентября 2023 года в одном из учреждений общего среднего образования каждого района (города) поэтапно будет внедрена практика обучения учащихся двум иностранным языкам и одной профессии;

- начиная с 2023/2024 учебного года в учреждениях общего среднего образования поэтапно введут в практику образовательные программы, направленные на воспитание учащихся в духе общечеловеческих и национальных ценностей, патриотизма, а также формирование у них коммуникативных навыков, критического и креативного мышления, умения работать в команде, исследовательских навыков;

- начиная с 2023/2024 учебного года во всех областях республики и в Ташкенте наладить обеспечение учащихся начальных классов бесплатным питанием. При этом местные власти должны обеспечить поставку питания, нормированного по возрасту и состоянию здоровья учащихся, а также соответствующего санитарным требованиям;

- с 1 апреля 2023 года в целях расширения охвата дошкольным образованием: разрешить организацию деятельности новых дошкольных образовательных организаций на нежилых этажах многоквартирных домов или путем приобретения индивидуально построенного жилья и дальнейшей его реконструкции, ремонта и оснащения, а так же отменить ограничения по передаче частным партнером, построившим здание негосударственной дошкольной образовательной организации на земельном участке, предоставленном в аренду в рамках проекта государственно-частного партнерства, в залог здания по банковским кредитам для данного проекта;

- в целях развития системы профессионального образования, подготовки квалифицированных кадров среднего звена, соответствующих требованиям рынка труда и работодателей;

- начиная с 1 апреля 2023 года приравнять: базовые тарифные ставки педагогов учреждений профессионального образования соответственно к базовым тарифным ставкам педагогов учреждений общего среднего образования. [3]

Все эти указы направлены на то, чтобы образование в Узбекистане вышло на новый уровень и вместе с тем показало себя как один из наиболее эффективных систем образования для всех типов обучающихся начиная с дошкольников заканчивая студентами и педагогами.

Следует помнить о том, что это не единственные указы президента и за последние пару лет страна проделала много работы по совершенствованию системы образования. Ранее в 2020 году Шавкатом Мирзиёевым был подписан закон «Об образовании» в котором говорится о

расширении классификации форм образования, что означает, студентам предоставляют возможность обучаться в удобной им форме (очное, заочное, онлайн, вечернее, дуальное и т.д.). В законе так же говорится о международном сотрудничестве в области образования, и поощрения различных совместных проектов, и внедрение программ двойных дипломов (Double diploma). [4]

Вспомним, что осенью 2022 года прошла всемирная конференция ЮНЕСКО по воспитанию и образованию детей младшего возраста в городе Ташкент. При проведении этой конференции приняли «Ташкентскую декларацию и обязательства к действию по преобразованию воспитания и образования детей младшего возраста». А также этот форум поставил цель приблизить мир к достижению четвертой «Цели устойчивого развития ООН» который предоставит к 2030му году всем детям без исключения доступ к качественному дошкольному образованию. [5]

За последние годы с начала реформирования системы образования наше правительство сделало немалые усилия в сфере дошкольного образования, в следствии чего количество детских садов увеличилось почти в 6 раз, а количество обучаемы в них детей возросло с 600 тыс. до 2 миллионов (таблица-1).

Таблица-1

Численность обучающихся в образовательных учреждениях[1]

Образовательные учреждения	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	Изменения
Количество воспитанников дошкольных организаций	732852	874385	1276904	1444328	1779002	242,7
Численность обучающихся в общеобразовательных учреждениях	4824974	5271261	5850852	6168198	6287885	130,3
Количество студентов в колледжах	1358064	1077364	239239	56959	95216	7,0
Количество студентов в ВУЗах	268281	297689	360204	440991	571512	213,0

Так же было большое количество реформ связанные с высшим и школьным образованием. Не смотря на сокращение квоты в 2022-2023 учебном году студентам представилась возможность обучаться онлайн, из этого следует что Узбекистан отныне предоставляет возможности обучения в четырёх видах: очное, вечернее, заочное и онлайн.

“По данным ЮНЕСКО, в 2021 году охват населения высшим образованием вырос в 3 раза за три года и достиг 28 %. Но несмотря на это 35% компаний страны сталкиваются с проблемами во время поиска образованных работников, а на промышленных предприятиях нехватка квалифицированных специалистов достигает 50 %. Но страна не сдаётся и ставит перед собой цель к 2030 году охватить 60% населения высшим образованием”[6].

Изучив данные материалы можно сделать вывод что последние годы были плодотворными в образовательной сфере, увеличилось количество образовательных учреждений, вводятся различные льготы для получения высшего образования и многое другое. Страна стремится к увеличению квалифицированных кадров, которые в дальнейшем будут обучать молодое поколение, делая их уровень знаний высоким.

Библиографический список

1. Ежегодный доклад 2022 год.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 21.06.2022 г. № ПП-289.
3. Указ Президента Республики Узбекистан, от 28.02.2023 г. № УП-27.
4. Закон Республики Узбекистан, от 23.09.2020 г. № ЗРУ-637
5. World Conference on Early Childhood Care and Education, Tashkent, 2022
6. Международный день грамотности 2021 и поддержка ЮНЕСКО Правительству Узбекистана в приоритизации доступа к образованию.

Foydalanilgan manbalar ro'yxati:

1. Абулқосимов Х.П., Беркинов Б.Б., Абулгосимов М.Х. Инсфитутсионал иктисодиёт. Дарслик.-Т/-:”Lesson-Press” нашриёти. 2021.-510 бет.
2. Каминов А.А. Роль человеческого капитала в становлении зеленой экономики [Электронный ресурс]: XI Международная конференция «Российские регионы в фокусе перемен». – Режим доступа: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/48149/1/rrfp_2016_2_072.pdf.
3. Почему человеческий капитал – самый ценный ресурс современной экономики? [Электронный ресурс]: официальный сайт Journal.open-broker.ru. – Режим доступа: <https://journal.open-broker.ru/research/chelovecheskij-kapital/>.
4. Беккер Г. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории (сборник). – Москва: 2008. – 671с.
5. Меланьина М.В. Роль человеческого капитала в формировании экономики знаний [Электронный ресурс]: Альманах современной науки и образования.

– Режим доступа: https://www.gramota.net/articles/issn_1993-5552_2013_4_36.pdf.

6. World Bank. The Human Capital Project. – World Bank: 2020. – 39 с.

УДК: 338.3

**КОРХОНАЛАР ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎЛЛАРИ**

**ПРИОРИТЕТНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ**

**PRIORITY WAYS OF DEVELOPMENT OF INVESTMENT ACTIVITY
OF THE ENTERPRISES**

**Махкамова Надира Саидмуратовна
Ўзбекистон Миллий Университети
“Молия ва кредит” кафедраси
катта ўқитувчиси
nadiram74@mail.ru;**

Аннотация

Мақолада, мамлакатда фаолият юритаётган хўжалик субъектлари, фаолият юритмаётган корхоналар ва уларга таъсир этаётган объектив ва субъектив омиллар ўрганилган таҳлил этилган. Шунингдек, мамлакатда фаолият юритаётган корхоналарнинг инвестицион фаолиятига ижобий ва салбий таъсир кўрсатаётган омиллар ўрганилган. Ўрганиш, таҳлил ва тадқиқ этиш натижасида, муаммолар аниқланиб, уларни бартараф этиш учун таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Хўжалик субъектлари, маҳаллий корхоналар, хорижий инвестицияга асосланган корхоналар, инвестиция, реинвестиция, хорижий инвестициялар, асосий капиталга инвестиция, солиқ, кредит, ипотека, солиқ каникули.

В статье изучены и проанализированы объективные и субъективные факторы, которые влияют на действующие хозяйственные субъекты и не действующие предприятия в стране. Также, изучены положительные и отрицательные факторы влияющие на инвестиционную деятельность предприятий в стране. В результате изучения, анализа и исследования выявлены проблемы и разработаны предложения по их преодолению.

Ключевые слова: Хозяйствующие субъекты, местные предприятия, предприятий с иностранными инвестициями, инвестиция, реинвестиция,

иностранные инвестиции, инвестиции в основной капитал, налоги, кредит, ипотека, налоговые каникулы.

In the article, the objective and subjective factors that affect the existing economic entities and non-operating enterprises in the country, are studied and analyzed. Also, positive and negative factors affecting the investment activity of businesses in the country were studied. As a result of the study, analysis and research, problems have been identified and proposals have been developed to overcome them.

Key words: Economic entities, local businesses, enterprises with foreign investments, investment, reinvestment, foreign investment, investment in fixed assets, taxes, credit, mortgage, tax holidays.

“Ўзбекистонда мулк ва инвестициянинг ҳимоячиси қайсидир ҳоким ёки вазир эмас, фақат Конституция, қонун ва суд бўлади”

Ш. Мирзиёев

Кейинги 15 йил мобайнида бутун дунё иқтисодиётида мисли кўрилмаган синовли йиллар бўлмоқда. Синовли йилларнинг бошланиши даставвал 2008 молия йилида АҚШда ипотека кредитларини мақсадсиз ва меъёрдан ортиқ миқдорда берилиши натижасида вужудга келган ипотека инқирози ўзи билан бирга, давлат иқтисодиёти, улкан давлат иқтисодиёти эса ўз навбатида, бутун дунё иқтисодиётини ўз қомига тортиб кетди. Пировардида, ривожланиш кўрсаткичларига қараб, мамлакат қанча илғор ривожланган бўлса, шунга мос равишда ҳар бир алоҳида давлат миллиардлаб долларда иқтисодий зарар кўришди.

Кўрилган иқтисодий ва унинг ортида ижтимоий йўқотишлардан энди қаддини тиклай бошлаган бир шароитда, 2019 йилнинг сўнггидан бошлаб пандемия бош кўтариб, қарийб барча мамлакатларни ижтимоий-иқтисодий паралич ҳолга олиб келди ва бу жараёндан ҳали-ҳамон тўла-тўқис ҳоли бўлган бирорта ҳам давлат мавжуд эмас.

Юқорида қайд этилган икки ижтимоий-иқтисодий таназзулда барча давлатлар қатори Ўзбекистон Республикаси ҳам мисли кўрилмаган талофатларни бошидан кечирди. Лекин шунга қарамай мамлакатда Президент раҳнамолигида одилona ва оқилona олиб борилган ижтимоий, иқтисодий, инвестицион ва инновацион сиёсат негизида айрим хорижий давлатларга нисбатан йўқотишлар кам бўлиши билан ажралиб турмоқда.

Мисли кўрилмаган ижтимоий-иқтисодий инқирозлар сабаб жуда катта йўқотишлар бўлиб ўтганлигини эътироф этган ҳолда, мавжуд вазиятдан

чиқиш мақсадида иқтисодий имкониятлардан самарали фойдаланиш ҳозирги кун давр талаби ҳисобланади. Ижтимоий, иқтисодий инқироздан чиқишишнинг бир қатор омиллари ва йўллари бор, албатта. Бизнингча, энг тез олиб борадиган йўллардан бири мамлакатда фаолият юритаётган хўжалик субъектларининг инвестиция фаолиятини замонавий усуллар ва ёндашувлар орқали ташкил этиб, янги иш ўринларини яратиш ва солиқ тўловчилар сонини ошириш асносида мамлакатда ижтимоий-иқтисодий муаммолар кўламини қисқартириш ёхуд бартараф этиш мумкин.

Кейинги беш йилни қамраб олган 2022-2026 йилларга мўлжалланган Тараққиёт стратегиясида ҳам мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга қаратилган 100 та мақсадни ўзида мужассамлаштирган 7 та йўналишда ҳам корхоналарга алоҳида эътибор қаратилган. Жумладан стратегиянинг, “Республиканинг экспорт салоҳиятини ошириш орқали 2026 йилда республика экспорт ҳажмларини 30 миллиард АҚШ долларига етказиш”, деб номланган 28-мақсадида, корхоналарга бевосита алоқадор қуйидаги маълумотлар қайд этилган: “Маҳаллий ишлаб чиқарувчи корхоналар томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотларни хорижий давлатларга чиқаришда кўмаклашиш тизимини такомиллаштириш ҳисобига экспортчи корхоналар сонини ҳозирги 6 500 тадан 15 000 тага, товарларнинг экспорт географиясини 115 тадан 150 тага етказиш”³.

Рақамларга эътибор берадиган бўлсак, биргина экспорт корхоналарининг сонини яқин беш йил ичида 8500 тага кўпайтириш ёки шу йиллар давомида қарийб 230 фоизга ошириш режалаштирилган. Амалиётдан маълумки, оддий рақамларни ошириш билан бирор-бир иқтисодий натижага эришиб бўлмайди. Бунинг учун корхоналарни ташкил этиш ва мавжудларини қувватини ошириш учун бир вақтнинг ўзида ҳам маҳаллий, ҳам хорижий инвестициялар жалб этиш зарур.

Мамлакатимизда корхоналарни ташкил этиш борасида ҳам муайян тўсиқлар борлигини Президентимиз ўз чиқишларидан бирида алоҳида урғу бериб ўтган. Жумладан: “Айрим вазирликлар ўзи назорат қиладиган соҳадаги корхоналарда таъсисчи экани эркин ва соғлом рақобатга йўл бермаяпти, буни ҳам бугун очиқ айтиш керак. Бундай тизимни энди ўзгартирмасак, ушбу тармоқларда ҳам ва умуман, иқтисодиётда барқарор ривожланишга эришиб бўлмайди”⁴. Албатта, бундай фактларни келтириш оғир, аммо оғир деб

³Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 - 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони 2022 йил 28 январь.

⁴Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил учун мўлжалланган энг муҳим устувор вазифалар ҳақидаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

ўрганмай ва таҳлил қилмайдиган бўлсак, мавжуд таҳликали вазиятнинг ижобий томонга ўзгариши қийин бўлиб қолаверади.

1-жадвал

Корхона ва ташкилотлар тўғрисида умумий маълумот⁵

(фермер ва деҳқон хўжаликларидан ташқари, 2022 йил 1 декабрь ҳолати)

т/р	Йиллар	Рўйхатдан ўтган корхона ва ташкилотлар (бирликда)	Фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотлар (бирликда)	Фаолият кўрсатмаётган корхона ва ташкилотлар	
				(бирликда)	(фоизда)
1.	2018 йил	337 593	321 651	15 942	4,7
2.	2019 йил	415 121	395 940	19 181	4,6
3.	2020 йил	497 167	468 834	28 333	5,7
4.	2021 йил	552 828	524 576	28 252	5,1
5.	2022 йил	622 987	588 823	34 164	5,6

Ҳозирги кунда мамлакатда фаолият юритаётган корхоналар инвестицион фаолиятини масшабли ўрганиш мақсадида нечта корхона ва ташкилот рўйхатдан ўтган. Шулардан қанчаси фаолият олиб бораётганлиги ҳақидаги маълумотга эга бўлиш учун 1-жадвал маълумотларига мурожаат қиламиз.

1-жадвал маълумотларини таҳлил этадиган бўлсак, манзара қуйидагича касб этади. Мамлакатда 2018 йилга нисбатан 2022 йилда рўйхатдан ўтган корхона ва ташкилотлар сони кескин ортганилигига гувоҳ бўламиз. Яъни шу йиллар давомида корхона ва ташкилотлар сони 285394 та ёки 54,2 фоизга кўпайган. Бозор иқтисодиёти шароитида бундай натижага эришиш жуда яхши кўрсаткич ҳисобланади, албатта. Шу давр мобайнида фаолият юритаётган корхона ва ташкилотларини таҳлил этадиган бўлсак, бу ерда ҳам ижобий кўрсаткичга дуч келамиз. Хусусан, 2018 йилда 321651 та фаолият юритаётган бўлса 2022 йилга келиб 588 823 тага етган ёки 54,6 фоиз ошганлигини кузатиш мумкин. Агар шу давр мобайнида рўйхатдан ўтган ва фаолият юритаётган корхона ва ташкилотларни таққослайдиган бўлсак, фаолият юритаётганларда 0,4 фоиз ижобий кўрсаткич намоён бўлган.

⁵Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат статистика агентлигининг “Ўзбекистон Республикасидаги корхона ва ташкилотлар демографияси бўйича маълумот” 2- бет.

Қайд этилган маълумотлар ичида таҳликага солаётган кўрсаткич – бу таҳлил қилаётган даврда фаолият кўрсатмаётган корхона ва ташкилотлар ҳисобланади. Маълумотларга назар соладиган бўлсак, рўйхатга олинган корхоналар билан бир қаторда, фаолият кўрсатмаётган корхоналар сони ҳам йилдан йилга ортиб бормоқда. Бу кўрсаткични атрофлича ўрганиб ва таҳлил қилиб, субъектив сабаблар бўладиган бўлса, тез фурсатларда бартараф этиш йўллари қидириб топиш лозим.

Келтирилган маълумотларга эътибор берадиган бўлсак, фоиз ҳисобида 2020 йилда фаолият юритмаётган корхоналар нисбатан ошган бўлиб, ўтган йилга нисбатан 1,1 фоизга кўпайган. Бунга таъсир кўрсатган субъектив нисбатан объектив омил таъсири юқори бўлганлиги табиий. Чунки, айти 2020 йилда бутун дунёда бўлган каби, бизда ҳам пандемия авжига чиққан йиллардан бири ҳисобланади. Аммо кейинги йилларда ҳам кўрсаткич бир оз пасайган бўлса-да, 2018 йилга нисбатан 2022 йилда 0,9 фоиз юқорилиги билан намоён бўлмоқда. Қайд этилган статистик маълумотларга дунё масштабида қарайдиган бўлсак, рақамлар унчалик кўзни қамаштирмайди, албатта. Бироқ, энди ривожланиб келаётган бизнинг иқтисодиёт учун эса бу кўрсаткич залворли бўлиб, уни бартараф этиш чораларини қидириб топиш давр талаби ҳисобланади.

Жадвал маълумотлари бизга мамлакатда қанча корхона мавжудлиги ҳақида батафсил хабарларнинг эъти. Галдаги вазифа ушбу корхоналарнинг фаолиятини давр талабига мос равишда қандай йўлга қўйиш ва хусусий инвестицияларни жалб этиш масаласини самарали йўлга қўйиш вазифаси турибди. Бу борада Президентимиз ўз чиқишларида инвестицияларнинг миллий иқтисодиёт учун қанчалик аҳамиятли эканлигини қайта-қайта таъкидламоқда. Жумладан: “Келгуси йили қарийб 30 миллиард доллар сармоя жалб қилинади, шундан 25 миллиард доллар хусусий инвестициялар бўлади. Жумладан, умумий қиймати 8 миллиард долларлик 300 дан зиёд лойиҳани ишга туширамыз ва яна 40 та янги йирик лойиҳа бошланади”⁶.

Бир йиллик ЯИМ ҳажми 80 млрд. доллар бўлган бир шароитда, 30 миллиард долларлик инвестицияни бир йилда жалб этиш жуда ўринли ва миллий иқтисодиёт учун фойдалидир. Жалб этиладиган инвестицияларнинг қарийб 85 фоизи хусусий инвестицияларни ташкил этиши янада қувонарлидир. Чунки хусусий инвестициялар асосан мавжуд корхоналар фаолиятини кенгайтиришга ва энг асосийси янгидан ташкил этиладиган корхоналарни ташкил этишга йўналтирилади. Бу, ўз навбатида, мамлакатда

⁶Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Ўзбекистон халқига мурожаатномаси. 2022 йил 21 декабрь.

корхоналар сони янада ортишига замин яратади. Мамлакатимизда мустақилликни қўлга киритган дастлабки кунлардан бошлаб, бир вақтнинг ўзида миллий иқтисодиётга ҳам маҳаллий, ҳам чет эл инвестицияларини жалб этишга катта эътибор бериб келмоқда. Шу боис, кейинги йилларда миллий иқтисодиётга инвестицияларни жалб қилиш жараёни жадаллашиб кетди. Пировардида, минглаб маҳаллий корхоналар ташкил этилиши билан бирга, хорижий инвестицияга асосланган хўжалик субъектлар сони ҳам ортиб бормоқда. ОАВларининг дарак беришича: “2022 йилда Ўзбекистон ва МДХ мамлакатлари мингдан ортиқ қўшма корхона ташкил этди”⁷. Бундан ташқари мамлакатимиз миллий иқтисодиёт даромади шаклланаётган ҳудудлардаги асосий капиталга нисбатан инвестициялар ҳам ривож топиб бормоқда. Аниқ маълумотларга эга бўлиш учун 2-жадвал рақамларига эътибор қаратамиз.

2-жадвал

Асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар⁸
(Ўсиш суръти фоизда)

Худудлар	2000 й	2005 й	2010 й	2015 й	2020 й.	2021 й.
Ўзбекистон Республикаси	101,0	105,7	104,2	109,4	95,6	102,9
Қорақалпоғистон Республикаси	83,0	76,2	63,9	133,5	69,9	105,1
Андижон вилояти	101,0	129,2	94,6	105,1	110,6	106,0
Бухоро вилояти	108,0	120,7	73,6	98,7	104,7	147,4
Жиззах вилояти	111,0	111,5	118,0	96,9	147,4	72,4
Қашқадарё вилояти	93,0	116,2	67,4	112,4	76,5	77,8
Навоий вилояти	116,0	141,9	248,6	90,7	77,1	86,0
Наманган вилояти	103,0	97,1	90,3	108,5	88,0	100,5
Самарқанд вилояти	104,0	110,6	127,4	115,8	128,8	98,7
Сурхондарё вилояти	102,0	136,4	95,8	110,3	77,4	109,7
Сирдарё вилояти	100,2	89,6	153,9	97,9	111,2	107,7
Тошкент вилояти	106,0	112,7	104,0	99,3	92,2	120,3
Фарғона вилояти	107,0	119,2	107,3	98,7	113,5	105,7
Хоразм вилояти	102,0	44,1	133,8	87,2	92,7	139,3
Тошкентшаҳри	92,0	88,4	147,6	102,3	108,6	105,0

Жадвал маълумотлари 2000-2021 йиллардаги статистик рақамларни ўзида мужассамлаштирган бўлиб, динамик ўсиш ёки пасайиш бир текисда

⁷<https://aniq.uz/yangiliklar/2022-yilda-uzbekiston-va-mdh-mamlakatlari-mingdan-ortiq-qushma-korxona-tashkil-etdi>

⁸Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги. Очиқ маълумотлар контенти.

эмас. Бунгаўзига хос сабаблар таъсир этган, албатта. Республика миқёсидаги рақамларни таҳлил этадиган бўлсак, 2000 молия йилида кичик бўлса-да ўсиш кузатилган, 2005 йилда 5. 7 фоиз ўсиш намоён бўлган. 2010 йилда 4,2 фоизга ортган, 2015 йилда эса 9,4 фоиз ортганлиги кузатилган, 2020 йилда эса кескин пасайиш намоён бўлган ва ниҳоят 2021 молия йилида ўтган йилга нисбатан 2,9фоиз кўпайган.

Таҳлил этилаётган рақамларни Тошкент шаҳри мисолида ўрганадиган бўлсак, ҳисобот йилларида энг паст кўрсаткич 2005 йил бўлиб 88,4 фоизни ташкил этган ва энг юқори кўрсаткич 2010 йил бўлиб 147,6 фоизгача борган. Тошкент шаҳри бошқа вилоятларга қараганда хизмат кўрсатиш юқори ва саноатлашганлиги билан ажралиб тургани боис, асосий капиталга инвестицияларнинг ўсиши Республика миллий иқтисодиётга катта ижобий таъсир кўрсатади, албатта. Шунингдек, пасайиш эсаяхшигина салбий таъсирни намоён этади.

Қорақалпоғистон Республикаси бўйича ҳам рақамлар ўсиши ва пасайишини кузатиш мумкин. Кўрсаткичларни ўрганишга қараб айтадиган бўлсак, Республикада энг паст кўрсаткич 2010 молия йилида қайд этилган бўлиб, 63,9 фоизни акс этган. Шунингдек, энг юқори ижобий кўрсаткич 2015 молия йилида бўлиб, 133,5 фоизга ортганлигини кўриш мумкин. Ҳисобот даврига назар соладиган бўлсак, фақат 2015 ва 2021 молия йилларида нисбатан ўсиш тенденцияси намоён бўлган. Қолган йилларда паст кўрсаткич билан ҳудудлар ўртасида охириги ўринлардан бирини эгаллаб келган.

Бошқа вилоятларга қараганда саноатлашганлиги билан ажралиб турадиган ҳудудлардан бири Навоий вилоятида рақамлар дастлабки йилларда жуда яхши бўлган. Аммо кейинги йилларда кўрсаткичлар пасайиб кетиши билан бошқа вилоятлардан ажралиб турибди. Хусусан, 2000, 2005 ва 2010 йилларда мос равишда 116,0, 141,9 ва 248,6 фоизни қайд этган бўлса, 2015, 2020 ва 2021 йилларда мос равишда 90,7, 77,1 ва 86,0 фоиз кўрсаткичи билан чекланган ҳолос.

Республикадаги вилоятлар ичида асосий капиталга киритилган инвестициялар келтирилган рақамларга таяниб айтадиган бўлсак, Самарқанд вилоятида қисман яхши дейишга асос бор. Вилоятда биргина 2021 йилда кўрсаткич 98,7 бўлиб, таҳлил қилинаётган бошқа барча йилларда ижобий кўрсаткич қайд этилган. Ҳаттоки, пандемия кучайган 2000 молия йилида ҳам 128,8 фоиз таъминланган. Жадвал маълумотларига умумий баҳо бериладиган бўлсак, вазиятни тўла тўқис ижобий деб бўлмайди. Боиси, ўсиш динамикаси хилма-хил ва рангба-ранг. Одатда аҳоли сони бир маромда ошаётган бир шароитда, инвестициялар ҳам мос равишда ўсиши лозим. Шунда, у ёки бу

кўринишдаги ички кризислар бўлишдан ҳоли бўлади. Акс ҳолда тебранишлар бўлиши табиий.

Бизнинг фикримизча динамиканинг ҳар хил бўлишига таъсир этган иккита объектив омил мавжуд бўлиб, биринчиси, 2008 йилда бошланган жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi. Иккинчиси, 2019 йил сўнггида қарор топган пандемиядир. Шунини алоҳида қайд этиш жоизки, биринчи омил инвестицияларни жалб этишга секин таъсир этган бўлса, иккинчи омил, яъни пандемия жуда кескин таъсир кўрсатди. Пандемия даврида айрим корхоналар вақтинчалик иш фаолиятини ҳаттоки тўхтатишга мажбур бўлди. Бу, ўз навбатида, асосий капиталга инвестицияларни жалб этишга ҳам салбий таъсирни кўрсатди.

Мамлакатимизда корхоналарни барпо жэтиш ва жадал ривожлантириш борасида давлат миқёсида ҳам чора-тадбирлар амалга оширилиши режалаштирилган бўлиб, уни Президентимиз қуйидагича ифодалаган: “..., тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар миқдори жорий йилга нисбатан қарийб 1,5 баробар оширилиб, 4,2 миллиард долларга етказилади. Натижада 142 та замонавий корхона ишга туширилади”⁹. Иқтибосга таяниб айтадиган бўлсак, шу йилнинг ўзидаёқ, хорижий инвестициялар ҳисобига давр талабига жавоб берадиган 142 тадан ортиқ корхоналар барпо этиши режалаштирилган. Демак, яна минглаб янги иш ўринлари ташкил этилиб, шунга мос равишдаги солиқ тўловчилар қатлами пайдо бўлади. Бу билан бир вақтнинг ўзида ҳам ижтимоий, ҳам иқтисодий муаммолар кўлами қисқартиришга мувофақ бўлинади.

Ушбу мақола мавзусини ўрганиш, таҳлил ва тадқиқ қилиш натижасида корхоналар инвестицион фаолиятини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари сифатида қуйидаги масалаларга эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Жумладан:

- мамлакатда рўйхатдан ўтиб, аммо ҳозирги кунда фаолият юритмаётган 34 161 корхона фаолиятини танқидий ўрганиб, субъектив сабабларни аниқлаб, имтиёзли кредит ёки солиқ каникулларни тақдим этиш лозим. Бу тадбир ўз навбатида, ишчи ва хизматчиларни иш билан таъминлаш, шунингдек, солиқ тўловчилар сони ортиши орқали мамлакат миқёсида солиқ юки қисман бўлса-да пасайтириш имкониятига эга бўлинади;
- корхоналар олаётган иқтисодий самарасини реинвестиция қилган шароитда солиқ ва бошқа солиқ функциясини бажарувчи мажбурий тўловлардан имтиёзлар бериш механизминини жорий этиш керак. Бу ўз

⁹Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига мурожаатномаси. 2022 йил 21 декабрь.

навбатида, корхоналар иқтисодий самарасини ҳар хил самарасиз манбаларга сарфлашдан манфаатдор бўлмайди;

– корхоналар асосий капиталига инвестиция қилиш жараёни таҳлил қилганда, айрим ҳудудларда олдинги йилларга нисбатан кескин тушиб кетиш ҳоллари намоён бўлган. Бу бозор иқтисодиёти учун риск бўлиб, корхоналар даромадини кескин тушиб кетишга ва айрим ҳолларда тўхтаб ва ҳаттоки банкрот бўлишига ҳам олиб келиши мумкин. Бунинг олдини олиш учун ҳудудларда инвестицияларга масъул ҳоким муовинлари асосий капиталга инвестицияларнинг пасайишига таъсир этаётган субъектив омиларни зудлик билан ўрганиб, зарур тавсияларни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ;

– кейинги пайтлардаги жаҳонда содир бўлаётган сиёсий ва иқтисодий ҳолатлар шунини кўрсатмоқдаки, хорижий инвестицияларни корхоналар инвестиция фаолиятига жалб этишда тор давлатлар улуши бўлмаслиги зарур. Бу ўз навбатида, у ёки бу давлатдаги иқтисодий ёки сиёсий инқироз маҳаллий корхоналар инвестицион ва молиявий фаолиятига салбий таъсир кўрсатиши эҳтимоли юқори.

Юқорида қайд этилган ҳулосалар ва уларга мос равишда таклиф этилган тавсияларни миллий иқтисодиётда фаолият юритаётган корхоналарга жорий этиш ўз навбатида, корхоналар инвестицион фаолиятини янада жадаллашига яқиндан хизмат кўрсатади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 - 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони 2022 йил 28 январь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига мурожаатномаси. 2022 йил 21 декабрь.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил учун мўлжалланган энг муҳим устувор вазифалар ҳақидаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида» гиконуни. 2019 йил 25 декабрь.
5. Вахабав А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма Т.: “МОЛИЯ” 2010 йил
6. Умаров Фахриддин “Ҳудудларда хорижий инвестиция ва кредитларни жозибадорлигини статистик баҳолаш”. Ўзбекистон статистика ахборотномаси илмий электрон журнали. 2021 йил, 4-сон
7. Исакова Наима “Инвестицияларнинг корхона фаолиятига таъсирини статистик баҳолашнинг назарий асослари”, Ўзбекистон статистика ахборотномаси илмий электрон журнали. 2021 йил, 3-сон.

8. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги. Очiq маълумотлар контенти.
9. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат статистика агентлигининг “Ўзбекистон Республикасидаги корхона ва ташкилотлар демографияси бўйича маълумот” 2- бет.
10. <https://aniq.uz/yangiliklar/2022-yilda-uzbekiston-va-mdh-mamlakatlari-mingdan-ortiq-qushma-korxona-tashkil-etdi>

UDK: 336.258.2

MAHALLIY BUDJETLARINI BOSHQARISH VA TARTIBGA SOLISHNI TAKOMILLASHTIRISH

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ И РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

IMPROVING THE MANAGEMENT AND REGULATION OF LOCAL BUDGETS

**Toshkent Moliya instituti qo‘shma fakulteti
“Umumiqtisodiy fanlar” kafedrasi dotsenti, i.f.n., dots
Alimova Guzal Abduhakimovna
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy univeristeti
Iqtisodiyot fakulteti 3-kurs talabasi
Kadirov Azamat Ashrafovich**

Annotatsiya

Maqolada mamlakatadagi mahalliy budjet va uni tartibga solish jarayonlari o‘rganilgan. Bundan tashqari maqolada mahalliy budjetlarni boshqarish va ularga budjet mablag‘alini ajratilish jarayonlari yoritilgan. Shuningdek, mahalliy budjetga yo‘naltirilgan soliqlar, mahalliy budjetlar daromadlari tarkibida hududlar budjeti daromadlarining salmog‘i tahlil qilingan. Tahlil natijalari bo‘yicha xulosa va takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Davlat budjeti, budjet, mahalliy budjet, moliya, iqtisodiyot, mahalliy budjet, mahalliy budjet daromadlari, mahalliy budjet xarajatlari, budjet transfertlari, mahalliy budjet barqarorligi.

В статье исследуется местный бюджет в стране и процессы его регулирования. Кроме того, в статье описаны процессы управления местными бюджетами и выделения им бюджетных средств. Также

проанализирован удельный вес доходов региональных бюджетов в составе налогов местных бюджетов и доходов местных бюджетов. По результатам анализа даны выводы и предложения.

Ключевые слова: Государственный бюджет, бюджет, местный бюджет, финансы, экономика, местный бюджет, доходы местного бюджета, расходы местного бюджета, бюджетные трансферты, устойчивость местного бюджета.

The article examines the local budget in the country and the processes of its regulation. In addition, the article describes the processes of managing local budgets and allocating budget funds to them. The share of income of regional budgets in the composition of taxes of local budgets and income of local budgets is also analyzed. Based on the results of the analysis, conclusions and suggestions are given.

Keywords: State budget, budget, local budget, finance, economy, local budget, local budget revenues, local budget expenses, budget transfers, local budget stability.

Hozirgi kunda davlat tomonidan mamlakat hududlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tartibga solishning samarali mexanizmini shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. 2020-yildan boshlab O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi va xalq deputatlari mahalliy kengashlarining budjet sohasidagi vakolatlarini kengaytirish, budjet mablag'larini taqsimlovchilarning mas'uliyatini yanada oshirish, mahalliy budjetlar daromadlarini shakllantirish va mablag'laridan foydalanishda mahalliy davlat hokimiyati organlarining erkinligini ta'minlashga qaratilgan yangi budjet tizimi joriy etildi. Ilk bor, "2020 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida"¹⁰gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni bilan mahalliy budjetlar xarajatlari xalq deputatlari mahalliy kengashlari tomonidan tasdiqlanishi belgilab qo'yildi. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining faoliyatiga bevosita bog'liq bo'lgan hamda to'liq mahalliy budjetlar ixtiyorida qoldiriladigan daromad turlari kengaytirildi.

Bugungi kunda amalga oshirilayotgan islohotlar mahalliy davlat hokimiyati organlarining birinchi darajali xarajatlarni va hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha tadbirlarni o'z vaqtida moliyalashtirish borasida javobgarligini oshirishni, manbasi aniq bo'lmagan tadbirlarni amalga oshirmaslikni hamda budjet intizomini yanada qat'iylashtirishni taqozo etadi. Bugungi kunda davlat moliyasini shakllantirish jarayonidagi muammolardan biri mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish va ularning barqarorligini ta'minlash bo'lib, bu borada

¹⁰ <https://lex.uz/docs/-5186044>

iqtisodchi olimlar mahalliy budjet moliyaviy barqarorligini ta'minlashda soliqlarning ahamiyatini oshirishga bog'liq ekanligini e'tirof etadi.

Mahalliy budjet daromadlari mahalliy va umumdavlat soliqlari hisobiga shakllanadi. Umumdavlat soliqlarining mahalliy budjetlarga ajratiladigan qismi har yili qabul qilinadigan qonun va me'yorlar asosida amalga oshiriladi. Davlat boshqaruvini markazsizlashtirish jarayonini davom ettirish joylarda davlat siyosatini amalga oshirishda mahalliy va hududiy hokimiyat organlarining mas'uliyatini oshirishga, respublika davlat hokimiyati organlarining vakolatlarini mahalliy davlat hokimiyati organlariga bosqichma-bosqich o'tkazishga, shuningdek, hududiy davlat hokimiyati organlarining tuman, shahar hokimiyati organlariga vakolatlari.

Mahalliy budjetlar daromadlarining barqarorligini ta'minlash, bundan tashqari, mahalliy budjetlar xarajatlaridan samarali foydalanish ham iqtisodiy, ham huquqiy omillarga bog'liq. Ayrim iqtisodchilar bu omillarga mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakolat va mas'uliyatini oshirish orqali erishish mumkinligini etirof etishsa, boshqa iqtisodchilar esa daromadlar va xarajatlar mutanosiblikka erishish orqali amalga oshirilishi mumkinligini ta'kidlashadi. Xususan, A.Islomqulovning fikricha, mahalliy budjet daromadlari, bir tomondan, yalpi ichki mahsulot qiymatining ishlab chiqarish jarayoni ishtirokchilari o'rtasida taqsimlanishi natijasi bo'lsa, ikkinchi tomondan, bu qiymat hisoblanadi va u mahalliy ahamiyatga ega fondni shakllantirishga xizmat qiladi¹¹.

M.Xaydarovning ta'kidlashicha, budjet tizimi budjetlarini markazsizlashtirish budjet daromadlari va turli darajadagi boshqaruv organlari vakolatlari o'rtasidagi budjet xarajatlari bo'yicha majburiyatlarga nisbatan mutanosiblikni ta'minlashga qaratilgan qator chora-tadbirlarni amalga oshirish bilan bog'liq. Markazsizlashtirish natijasida davlat xizmatlarini tashkil etish va ko'rsatish shunday ta'minlanadiki, ular mahalliy aholi ehtiyojlarini to'liq qondirishni ta'minlashi shart¹².

Mahalliy budjetning daromadlari va davlat budjeti xarajatlari mahalliy budjetlarning hududlarda istiqomat qiluvchi aholini ta'minlovchi daromad qismini va uning natijalarini mamlakatda yaratilgan milliy daromadni taqsimlash asosida mustahkamlashga yo'naltiriladi. U.O'roqov mahalliy budjetlarning daromad bazasini kengaytirish, qo'shimcha daromad manbalarini yaratish va zaxiralarni aniqlashda mahalliy hokimiyat organlarining manfaatdorligini oshirish zarur, deb hisoblaydi¹³.

¹¹ <http://e-journal.uz/>

¹² Rahmonov Sh.M.Mahalliy bydjet daromadlarini shakllantirish va samaradorligini oshirish<http://e-journal.uz/>

¹³ O'roqov U.mahalliy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish <https://www.carjis.org>

N.Yo‘ldosheva esa mahalliy budjetlarni tartibga solish usullarini takomillashtirish orqali ularning daromad manbalarini mustahkamlash va xarajatlar majburiyatlarini optimallashtirishga erishish mumkinligini ta’kidlaydi¹⁴.

Mahalliy budjetlarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash markazsizlashtirish asosida mahalliy davlat hokimiyati organlarining moliyaviy resurslarini shakllantirish, hududning iqtisodiy salohiyatidan oqilona foydalanishni rag‘batlantirish yo‘llari ochildi. Aytish mumkinki, mahalliy budjetlar daromadlari barqarorligini ta’minlash va mahalliy budjetlar xarajatlari samaradorligiga erishishda, birinchi navbatda, hududlarning iqtisodiy salohiyatini oshirish va soliqqa tortish manbalarini ko‘paytirish chora-tadbirlarini amalga oshirish bugungi kunda amaliy isbotini topmoqda. Mahalliy soliqlar va soliqsiz daromadlar mahalliy budjet xarajatlarini qoplash uchun etarli emas, mahalliy budjet daromadlarining asosiy qismini boshqariladigan daromadlar hisobiga ta’minlanadi. Bu soliqlar bo‘yicha ajratiladigan me‘yorlar soliqlar va hududlar bo‘yicha tabaqalashtirilgan bo‘ladi va har yili hukumat qarori asosida qayta ko‘rib chiqiladi. O‘zbekistonda bu me‘yorlarning yildan-yilga oshib borishini kuzatishimiz mumkin. Buni mahalliy budjet xarajatlarini shu hududdan tushadigan soliqlar hisobiga qoplash va yuqori budjetlardan quyi budjetlarga transfertlar hajmini kamaytirish zaruriyati bilan izohlashimiz mumkin. Chunki, soliq bazasining yuqoriligi me‘yorlarni past belgilashga sabab bo‘ladi. Mahalliy budjetlarning daromadlarini mustahkamlash borasida mahalliy hukumatning soliq undirish va soliq bazalarini kengaytirishga bo‘lgan qiziqishlarini rag‘batlantirishni oshirish, ya’ni ortiqcha undirilgan soliqlarning mahalliy budjetlarga tushadigan qismini oshirishni yo‘lga qo‘yish yaxshi samara beradi.

Mahalliy budjetlar daromadlarini oshirish, mahalliy budjetlar xarajatlaridan samarali foydalanishga erishish, hududlarning barqaror rivojlanishini ta’minlash, mahalliy davlat hokimiyati organlarining moliyaviy mustaqilligi va mas’uliyatini yanada oshirish chora-tadbirlarini amalga oshirishda ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma’lumki, mahalliy budjetlarning daromadlari nobarqaror bo‘lib, yaqin yillargacha uning daromad va xarajatlari turli xil usul va vositalar orqali muvozanatlashtirilib kelindi. Quyida keltirilayotgan jadval orqali biz mahalliy budjetlarning 2017-2022 yillardagi miqdori, tarkibi va dinamikasi bilan tanishishimiz mumkin (1-jadval).

¹⁴ Юлдошева Н.Н. Маҳаллий бюджетлар мустақиллигини ошириш масалалари// Экономика и финансы (Узбекистан). №3. 2021.

1-jadval

2017-2022 yillarda mahalliy budjetlar daromadlarining tarkibi va uning o'zgarishi (mlrd. so'mda)[1]

№	Ko'rsatkichlar	Yillar					
		2017	2018	2019	2020	2021	2022
	Jami daromadlar	16303,	18536,3	22944,3	35134,2	27 703,0	35 173,0
1.	Mahalliy soliqlar va yig'imlar	2667,2	4037,1	4523,2	5396,4	5 178,3	7 703,2
1.1.	Mol-mulk solig'i	1035,6	2129,7	2606,1	2360,20	1 974,3	2 457,3
1.2.	Yer solig'i	966,7	1091,8	1504,2	2313,2	2 386,7	4 082,8
1.3.	Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i	378,2	469,5	-0,7	0,6	x	x
1.4.	Mahalliy yig'imlar	64,9	79,6	112,6	341,3	817,3	1 163,2
2.	Biriktirilgan daromadlar	3917,7	4993,6	6422,7	5378,6	4 847,3	7 144,3
2.1.	Yagona soliq to'lovidan Davlat budjetiga ajratma	1647,3	2378,2	3790,9	1988,7	x	x
	Aylanmadan olinadigan soliq	x	x	x	x	1 353,93	1 649,4
2.2.	Qat'iy belgilangan soliq	822,3	1042,8	1024,8	658,9	286,3	397,0
2.3.	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	162,6	171,8	128,4	314,5	478,8	684,4
2.4	Yer osti boyliklaridan (norudaviy) foydalanganlik uchun soliq	63,4	126,4	145,9	298,2	560,4	868,2
2.5	Davlat bojlari	522,3	549,4	651,0	1075,0	968,1	1 614,9
2.6	Jarimalar	522,1	520,6	419,5	626,0	804,1	1 152,7
3.	Tartibga soluvchi daromadlar (belgilangan normativlarga muvofiq)	8134,9	8754,3	11388,1	23853,4	16 947,7	19 279,1
3.1.	Yuridik shaxslarning foyda solig'i	343,6	371,6	763,7	2 994,6	1 809,52	2 600,2
3.3.	Qo'shilgan qiymat solig'i	2871,4	3200,7	4526,3	8105,1	1 266,4	0,0
3.4.	Aksiz solig'i	2653,2	2689,7	2 030,3	3631,4	4 789,4	5 659,2
4.	Boshqa daromadlar	1583,6	751,4	610,3	505,8	729,6	1 046,3

Ma'lumki, 2022 yildan boshlab mamlakatimizda budjet mablag'larini taqsimlovchilarning mas'uliyatini yanada oshirish, mahalliy budjetlar daromadlarini shakllantirish va mablag'laridan foydalanishda mahalliy davlat hokimiyati organlarining erkinligini ta'minlashga qaratilgan yangi budjet tizimi joriy etildi. Xususan quydagi jadvalda mahalliy soliq va yig'imlar 2017 – 2022 yillarda 5187.3 mlrd so'mga, Biriktirilgan daromadlar esa 4233,3 mlrd so'mga, tartimga soluvchi daromadlar 11738,3 mlrd. so'mga, boshqa daromadlar nisbatan imtiyozlar evaziga pasayganligini ko'rishimiz mumkin.(1-jadval)

Mahalliy budjetlar daromadlarini mustahkamlash, xarajatlarini barqarorlashtirish, ularning daromadlari bazasini kengaytirish hal qilinishi kerak bo'lgan dolzarb masalalardan biridir. Mahalliy budjetlarning daromad bazasi

bevosita hududlarda hosil bo'ladigan milliy daromadga, ya'ni ishlab chiqarishning rivojlanish darajasiga, daromadlarning doimiy va bosqichma-bosqich kamayib borishiga bevosita bog'liqdir. Mahalliy budjet daromadlarini shakllantirishning ichki zaxiralari hududlarda ishlab chiqarishni rivojlantirish, iqtisodiy islohotlarni joylarda muvaffaqiyatli amalga oshirish bilan chambarchas bog'liq. Mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatini to'g'ri tashkil etish har bir hududning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining asosiy talablaridan biridir. So'nggi yillarda mahalliy budjet daromadlari bilan solishtirganda, hududlarda xarajatlarni oshirish tendentsiyasi kuzatilmoqda. Bu, o'z navbatida, ushbu xarajatlarni moliyalashtirish uchun qo'shimcha mablag'larni talab qiladi va yuqori budjetdan subsidiyalar, o'zaro hisob-kitoblar yoki transfertlar shaklida moliyaviy yordamni talab qiladi. Jumladan, 5 turdagi soliqlar tuman va shaharlar budjetlarida; 13 turdagi soliqlar va yig'imlar Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika budjetida, viloyatlarning viloyat budjetlarida, Toshkent shahrining shahar budjetlarida, 4 turdagi soliqlar esa respublika budjetida to'liq qoldirilmoqda. 3 ta mahalliy budjetda (Navoiy, Toshkent viloyati va Toshkent shahrida) jismoniy shaxslarning daromad solig'i va yuridik shaxslarning foyda solig'idan tushadigan daromadlarning bir qismi qoldirilayotgan bo'lsa, qolgan hududlarda ushbu soliqlardan daromadlar to'liq hajmda tegishli mahalliy budjetga yo'naltirilmoqda (2-Jadval).

2-jadval.[3]

Soliqlarning budjet bo'g'inlari o'rtasida taqsimlanishi 2022-yil (foiz hisobida)

Respublika va mahalliy budjetlar o'rtasida taqsimlash soliqlar				
1.	Jismoniy shaxslarning daromad solig'i, shu jumladan	2020	2021	2022
	Navoiy viloyati	70	62	63
	Toshkent viloyati	34	45	42
	Toshkent shahri	5	5	5
	Qolgan hududlar	100	100	100
2.	Yuridik shaxslarning foyda solig'i, shu jumladan	2020	2021	2022
	Toshkent viloyati	34	45	40
	Toshkent shahri	5	5	5
	Navoiy viloyati	100	100	63
	Qolgan hududlar	100	100	100
Respublika budjetida qoladigan soliqlar				
1.	QQS*	100	100	100
2.	Aksiz	100	100	100
3.	Bojxona boji	100	100	100
4.	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq	100	100	100

Quyidagi jadvalda Respublika budjetiga to'liq miqdorda undiriladigan soliqlar quydagilar, QQS, Aksiz, Bojxona boji, Yer qaridan foydalanganlik uchun soliqlar kiradi. Xususan mahalliy budjetlarga Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i 2022-yilda Navoiy vil 63 foiz, Toshkent shah 5 foiz, Toshkent vil 42 foizni viloyat budjetiga taqsimlanadi qolgani davlat budjetiga taqsimlanadi (2-jadval).

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlari tegishli darajadagi mahalliy budjetlarga ajratiladigan soliqlar va boshqa turdagi daromadlar hamda budjetlararo transfertlarni taqsimlashlari, yoki hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini amalga oshirish uchun daromadlarning prognozini oshirib bajarishdan olinadigan mablag'larning bir qismini tumanlar va shaharlar budjetlariga yo'naltirishlari mumkin. Hududlarning iqtisodiy salohiyati, tabiiy shart-sharoitlari, mehnat resurslari turlicha bo'lganligi, tabiiy ravishda ularning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi tafovutlarni keltirib chiqaradi.

3-jadval.

2017-2022 yillarda mahalliy budjetlar daromadlari tarkibida hududlar budjeti daromadlarining salmog'i (foiz hisobida) [2]

№	Hududlar	Yillar					
		2017	2018	2019	2020	2021	2022
1.	Andijon viloyati	6,4	6,8	7,4	7,5	7,6	6,9
2.	Buxoro viloyati	7,3	7,2	6,0	6,9	6,4	6,7
3.	Jizzax viloyati	2,9	3,9	4,1	3,5	3,8	4,2
4.	Qashqadaryo viloyati	10,8	9,6	10,2	10,8	8,9	7,7
5.	Navoiy viloyati	4,8	4,0	5,3	5,3	5,6	5,5
6.	Namangan viloyati	5,2	5,6	5,9	6,4	6,4	6,5
7.	Samarqand viloyati	8,0	8,4	8,6	7,3	8,6	9,0
8.	Surxondaryo viloyati	5,0	5,6	6,0	5,3	5,8	5,7
9.	Sirdaryo viloyati	2,8	3,1	3,1	2,3	2,6	2,5
10.	Toshkent shahri	14,3	13,2	12,2	10,7	11,4	14,0
11.	Toshkent viloyati	11,1	9,6	8,5	10,6	8,6	10,6
12.	Farg'ona viloyati	10,9	11,4	8,0	10,9	9,7	10,4
13.	Xorazm viloyati	4,5	4,8	4,8	4,2	4,7	5,0
14.	Qoraqalpog'iston Respublikasi	5,8	7,0	9,8	8,4	9,9	5,3
Jami		100	100	100	100	100	100

O'z navbatida, bu mahalliy budjetlar daromadlarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yuqorida sanab o'tgan omillar natijasida hududlar budjetida

shakllanadigan daromadlar miqdori ham turlichadir (3-jadval). Xususan, 2017-2022 yillarda hududlar mahalliy budjetlarining jami daromadlari tarkibida Toshkent shahri (o'rtacha 12,6%), Qashqadaryo (o'rtacha 9,7%), Toshkent (o'rtacha 9,8%), Farg'ona (o'rtacha 10,2%), viloyatlari budjetlari daromadlari boshqa hududlar daromadlariga nisbatan yuqori bo'lgan.

(3-jadval) Bunday holatni mazkur hududlarning iqtisodiy salohiyati yuqoriligi va sanoatining nisbatan rivojlanganligi, tadbirkorlik faoliyatining taraqqiyoti va hududiy infratuzilmaning yaxshiligi natijasida soliq to'lovchi yuridik va jismoniy shaxslar sonining boshqa hududlarga nisbatan ko'pligi bilan izohlash mumkin.

Mamlakatimizda mahalliy budjet moliyaviy imkoniyatlarini oshirishda quyidagi usullardan foydalansak maqsadga muvofiq bo'lardi:

1. Mahalliy budjetlarga ajratiladigan tartibga soluvchi daromadlar miqdorini qat'iy % va nisbatan uzoq vaqt mobaynida o'zgartirilmaydigan qilib belgilab qo'yish.

2. Budjet ijrosi davomida mahalliy budjetlarning daromad rejasini o'zgartirish orqali mahalliy budjetlar tomonidan amalga oshirilayotgan xarajatlarni daromadlar bilan ta'minlash amaliyotidan voz kechish.

3. Mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan va budjet tushumlari hisobidan qoplashga asoslangan qimmatbaho qog'ozlarni chiqarish¹⁵.

Bizning fikrimizcha, mahalliy budjetlar daromadlarini tartibga solish mexanizmlarini aniqlash va uning mohiyatini hisobga olish bo'yicha yuqoridagi yondashuvlarning barchasi bitta umumiy afzalliklarga ega barcha mualliflar mahalliy budjetni mahalliy hokimiyat organlariga yuklatilgan vazifalar to'plami va ularni qondirish uchun ularning ixtiyoridagi mablag'lar to'plami deb hisoblashadi. O'ylaymizki, bu takliflar O'zbekistonda mahalliy budjetlar daromadlarini tartibga solish mexanizmlarini shakllantirish, takomillashtirishda muhim yechim bo'la oladi.

Foydalanilgan adabliyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 18 iyuldagi "Soliq ma'muriyatchiligini tubdan takomillashtirish, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning yig'iluvchanligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5116-sonli Farmoni.

2. Jo'rayev A, Safarov G'. "Moliya". O'quv qo'llanma. –T.: "Iqtisod-moliya", 2019 yil.

3. U.Yu.O'roqov, N.M.Anvarov. Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda budjet-soliq siyosatining ahamiyati Barqarorlik va Yetakchi Tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali (ISSN - 2181-2608). 2022

¹⁵ B.Sh.Safarov, I.I.Ayubov "Moliya va soliqlar" O'quv qo'llanma.2019. 159-bet

4. Sh.M.Rahmonov Mahalliy bydjet daromadlarini shakllantirish va samaradorligini oshirish // <http://e-journal.uz/>
5. U.O'roqov mahalliy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish <https://www.carjis.org/>
6. Юлдошева Н.Н. Маҳаллий бюджетлар мустақиллигини ошириш масалалари// Экономика и финансы (Узбекистан). №3. 2021.
7. B.Sh.Safarov, I.I.Ayubov "Moliya va soliqlar" O'quv qo'llanma.2019. 159-bet
8. https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/mahalliy_budjetlarni_tartibga_solish_va_boshqarishi
9. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Soliq>
10. <https://lex.uz/docs/-4674902>
11. <https://lex.uz/docs/-5186044>
12. <http://e-journal.uz/>

УДК: 338.054.23

ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ЖАРАЁНИ ВА АҲОЛИ ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА И НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЖИЗНЕННОГО УРОВНЯ НАСЕЛЕНИЯ

THE PROCESS OF DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UZBEKISTAN AND THE DIRECTIONS OF IMPROVING THE LIVING STANDARDS OF THE POPULATION

**Абилов Ғайрат Эшпўлатович
ЎзМУ мустақил изланувчи**

Аннотация

Мақолада иқтисодий ўсиш, унинг назарий асослари, Ўзбекистонда ЯИМнинг ўсиш суръати, аҳоли жон бошига тўғри келувчи ЯИМнинг динамикаси ўрганилган. Шунингдек, МДҲ мамлакатларида аҳоли жон бошига ЯИМнинг харид қобилияти паритети бўйича ҳажми, Ўзбекистонда аҳоли сони ва бандлик ҳолати ҳамда меҳнат бозори кўрсаткичлари таҳлил этилган. Бундан ташқари мамлакатда аҳоли реал даромадларининг динамикаси ҳамда аҳоли умумий даромадларининг таркиби таҳлил этилиб муаммолар аниқланган.

Калит сўзлар: иқтисодий ўсиш, ўсиш нуқтаси, инвестиция, бандлик, меҳнат бозори, реал даромадлар.

В статье рассматривается экономический рост, его теоретические основы, темпы роста ВВП Узбекистана, динамика ВВП на душу населения. Также были проанализированы объем ВВП на душу населения в странах СНГ по паритету покупательной способности, численность населения и ситуация с занятостью в Узбекистане, показатели рынка труда. Кроме того, были проанализированы динамика реальных доходов населения и структура совокупных доходов населения и выявлены проблемы.

Ключевые слова: экономический рост, точка роста, инвестиции, занятость, рынок труда, реальные доходы.

The article discusses economic growth, its theoretical foundations, the growth rate of Uzbekistan's GDP, the dynamics of GDP per capita. The volume of GDP per capita in the CIS countries was also analyzed in terms of purchasing power parity, the population and the employment situation in Uzbekistan, and labor market indicators. In addition, the dynamics of real incomes of the population and the structure of total incomes of the population were analyzed and problems were identified.

Key words: economic growth, growth point, investments, employment, labor market, real incomes.

Жаҳонда 2020 йилда бошланган коронавирус пандемияси глобал миқёсидаги иқтисодий фаолиятнинг қарийб барча соҳаларига у ёки бу даражада ўз салбий таъсирини кўрсатди. Халқаро валюта фонди экспертлари фикрича, 2022 йилда коронавируснинг “Омикрон” штампининг тез тарқалиши хавфи аксарият мамлакатларда ишчи кучининг етишмаслиги, таъминотдаги узилишларнинг вужудга келиши, инфляция даражасининг ўсишига олиб келади. натижада глобал миқёсдаги иқтисодий ўсishi кўрсаткичи 2022 йилда 2021 йилдаги 5,9 фоизлик кўрсаткичдан 4,4 фоизга пасайиши кутилмоқда. Таҳлилларга кўра, АҚШ ва Хитой мамлакатлари иқтисодиётларида глобал миқёсдаги кескинликлар сабабли ўсиш кўрсаткичлари пасайиши мумкин. Хусусан, 2022 йилда АҚШ ЯИМ ҳажмининг ўсиш прогнози 5,2 фоиздан 4,0 фоизга, Хитойда эса 5,6 фоиздан 4,8 фоизга пасайиши мумкин.¹⁶

Замонавий иқтисодий ўсиш назарияларида барқарор ўсиш сифатининг қатор омиллари тадқиқ этилган. Бундай тадқиқотларда ўсиш сифатининг ҳар учала жиҳатини таъминловчи техника тараққиёти ва униуи инсон капитали ҳамда табиий ўсиш асосида ривожланиши каби масалалар ўз аксини топган.

Иқтисодий ўсиш сифатига таъсир этувчи омилларни ўрганишда ғарб олимлари асосан унинг инклюзив ўсиш жиҳатларига эътибор қаратганлар. Жумладан, Кунал Сен ўз тадқиқотларида иқтисодий ўсиш сифатининг

¹⁶ World Economic Outlook. Update, Rising Caseloads, a Disrupted Recovery, and Higher Infaltion. International Monetary Fund. January 2022. P. 16 <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/01/25/world-economic-outlook-update-january-2022#:~:text=The%20global%20economy%20enters%202022%20in%20a%20weaker%20position%20than%20previously%20expected.&text=Global%20growth%20is%20expected%20to,in%20the%20two%20largest%20economies>.

инклюзив жиҳатларига эътибор бериб, асосий омиллар сифатида иқтисодиётда институционал тизим сифати, коррупция, қонунчилик ва демократия, барқарор ўсиш, экспорт даражаси, давлат истеъмоли кабиларнинг таъсирини ўрганган.¹⁷

П.Велала, М.Мадала ва У.Чхаттопадхай инклюзив ўсиш омили сифатида биринчи навбатда тезлашган, барқарор ўсиш даражасини қарайдилар, шу билан бирга, унинг асосида юзага келувчи саломатлик, таълим, коммунал хизматлар билан аҳолининг таъминланганлик даражаси кабилар ҳамда иш билан бандлик, меҳнат унумдорлиги, инсон капиталига инвестициялар, давлатнинг макроиқтисодий сиёсати самарадорлигига эътибор қаратадилар.¹⁸

Ч.Аояги ва Г.Ганелли тадқиқотларида инклюзив ўсишни таъминловчи ишсизликнинг камайиши, савдо эркинлиги ва унумдорликнинг ўсишига қаратилган бюджет-солиқ, пул-кредит сиёсати ҳамда таркибий ўзгаришларни ўсиш сифати омиллари деб қараган. Шунингдек, улар тадқиқотларида қайта тақсимот, инфляция, ЯИМ, қишлоқ хўжалигида иш билан бандлик, ишсизлик даражаси, савдо эркинлиги, меҳнат унумдорлиги, аҳоли жон бошига ЯИМ (бир давр аввалги), экспортни улуши, аҳоли жон бошига ЯИМ каби омилларни ҳам санаб ўтишган.¹⁹

Р.Ананд, С.Мишра, Ш.Пейрис тадқиқотларида макроиқтисодий барқарорлик, инсон капитали, таркибий ўзгаришлар, глобализация шароитида тўғри хорижий инвестициялар ҳамда иқтисодиётнинг очиқлик даражаси инклюзив ўсиш омиллари сифатида қайд қилинади.²⁰

Юқорида таъкидланганидек, иқтисодий ўсиш билан боғлиқ масалалар ва уларга турли омилларнинг таъсири амалий ва назарий жиҳатдан атрофлича ўрганилган бўлиб, мазкур изланишлар асосан ривожланган иқтисодиёт учун мос келади. Ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиётига эса нисбатан кам эътибор қаратилган. Мамлакатнинг ўзига хос хусусиятлари, иқтисодиётдаги чуқур таркибий ўзгаришларнинг давом этаётганлиги ҳамда Ўзбекистонда тўла бандлик даражаси таъминланмаганлиги боис экстенсив омилларга ҳам эътибор бериш зарур. Бу ўринда МДХ мамлакатларидаги мазкур масалага тегишли тадқиқотларни алоҳида ўрганиш талаб этилади.

Ўзбекистон тараққиётнинг “Ўзбек модели”нинг пухта ва аниқ асосларга таянган ҳолда ишлаб чиқилганлиги ва уни мақсадли чора-тадбирлар асосида амалиётга тадбиқ этилганлиги эвазига Собиқ Иттифоқ мамлакатлари ўртасида иқтисодий барқарорликка биринчилардан бўлиб эришган мамлакат ҳисобланади. 1991-1995 йиллар мобайнида мамлакатимиз ЯИМнинг пасайиш кўрсаткичи умумий -20 фоизни ташкил қилди. Мамлакатимиз иқтисодиётининг бу қадар танг ҳолатга келиб қолиши маҳаллий ва халқаро экспертлар томонидан Собиқ Иттифоқ даврида иқтисодиётимизнинг ҳар

¹⁷ Kunal Sen. Inclusive Growth: When May We Expect It?When May We Not? / Asian Development Review, 2014, vol. 31, no. 1, pp. 136–162.

¹⁸ Vellala P., Madala M., Chhattopadhyay U. A Theoretical Model for Inclusive Economic Growth in Indian Context/ International Journal of Humanities and Social Science, Vol. 4, No. 13/ November 2014.

¹⁹ Aoyagi Ch., Ganelli G. Asia's Quest for Inclusive Growth Revisited / IMF, 2015.

²⁰ Anand R., Mishra S., Peiris Sh. Inclusive Growth: Measurement and Determinants / IMF, 2013

томонилама нотўғри йўлга қўйилганлиги, марказ учун хом-ашё, ресурс базаси сифатида хизмат қилганлиги, мамлакат иқтисодиётида қўшилган қийматнинг деярли яратилмаганлиги, иқтисодий муносабатларда эркинликнинг мавжуд бўлмаганлиги билан тавсифланади.

Мустақилликнинг илк йиллариданоқ мамлакатимизнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётига тараққиётнинг “Ўзбек модели”ни тадбиқ этиш ишларига фаоллик билан киришилди. Собиқ Иттифоқининг салбий оқибатлари мамлакатимиз иқтисодиётига 1991-1995 йиллар мобайнида ўз таъсирини кўрсатди. Хусусан 1992 йил мамлакатимиз иқтисодиёти жуда ҳам танг ҳолатга келиб қолди ва ЯИМнинг ўсиш суръати аввалги йилга нисбатан -11,1 фоизни ташкил этди. 1996 йилга келиб амалга оширилган ислохот чоратadbирлари натижасида иқтисодий таназзулнинг олдини олишга эришилди. Мамлакат иқтисодиётида макроиқтисодий барқарорлик таъминланди (1-расмга қаранг).

1-расм. Ўзбекистонда ЯИМнинг ўсиш суръати (аввалги йилга нисбатан фоизда)²¹

“Ўзбек модели”нинг иқтисодиётнинг сиёсатнинг устунлиги тамойили асосида амалга оширилган ислохот дастурларининг самараси ўлароқ, 1996-2004 йиллар мобайнида мамлакатимиз иқтисодиётида иқтисодий ривожланишнинг анъанавий босқичидан ўтиш босқичига ўтилди. Бунда иқтисодий ривожланиш имкониятларидан кенгроқ фойдаланиш учун замин яратилди. Таркибий ўзгаришларни амалга ошириш билан боғлиқ масалалар мамлакат иқтисодиётида асосий масалага айланди. Мазкур давр мобайнида йиллик ўртача ўсиш даражаси 4 фоизни ташкил қилди.

2005 йилдан бошлаб иқтисодий ривожланишнинг парвоз босқичиги ўтила бошланди. Мазкур даврда мамлакатимизда қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш, иқтисодиётни модернизациялаш, саноат тармоқларини диверсификациялаш, ишлаб чиқариш жараёнларини техник-технологик жиҳатдан янгилашга қаратилган ислохотларга устуворлик берилди. Натижада 2005-2015 йиллар мобайнида йиллик иқтисодий ўсиш кўрсаткичи

²¹ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган www.stat.uz

7-9 фоиз атрофида бўлди. Бу ҳолат мамлакатимиз иқтисодиётининг жадал суръатлар билан ривожланишига имкон яратади.

2016 йилдан то бугунги кунга қадар ҳукуматимиз томонидан мамлакатдаги макроиқтисодий ҳолат иқтисодиётни эркинлаштиришга қаратилган ислохот чора-тадбирлари доирасида шакллантирилди. Ушбу даврда амалга оширилаётган ислохотлар натижасида мамлакатимизда эришилаётган иқтисодий ўсиш кўрсаткичи аввалги даврларга нисбатан бир мунча пасайди. Хусусан, 2016-2020 йилларда эришилган иқтисодий ўсиш кўрсаткичи 1,9-6,1 фоиз оралиғида бўлганлигини 2.1-расмда келтирилган маълумотлар асосида кўришимиз мумкин бўлади. Жумладан, пандемиядан кейинги даврда мамлакатимизда инқирознинг салбий оқибатларини юмшатишга қаратилган ислохотлар натижасида 2021 йилда ЯИМ ҳажмининг ўсиш суръати 7,4 фоизни ташкил этди.

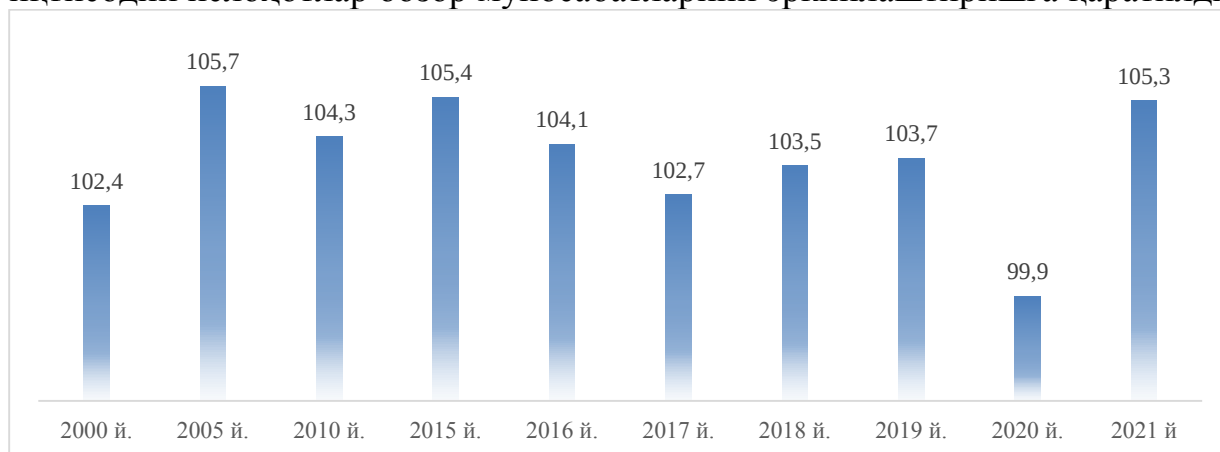
Юқорида билдирилган фикрларни инобатга олган ҳолда, мамлакатимиз иқтисодиётининг ривожланиш босқичларини қуйидаги тўрт гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

I босқич (1991-1995 йй.) – ушбу босқичда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти ўсиш суръатлари кескин пасайиб, иқтисодиётнинг базавий тармоқларини ривожлантиришга эътибор қаратилди;

II босқич (1996-2004 йй.) – ушбу босқичда мамлакатимиз иқтисодиётида жонланишга эришилди, ички истеъмол бозорини тўйинтириш ва импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришни ривожлантиришга эътибор қаратилди;

III босқич (2005-2015 йй.) – бу даврда мамлакатимиз иқтисодиётини модернизациялаш, унда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, экспортга йўналитирилган ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш орқали барқарор иқтисодий ўсиш суръатларига эришилди;

IV босқич (2016 йилдан ҳ.в.) – мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар бозор муносабатларини эркинлаштиришга қаратилди.

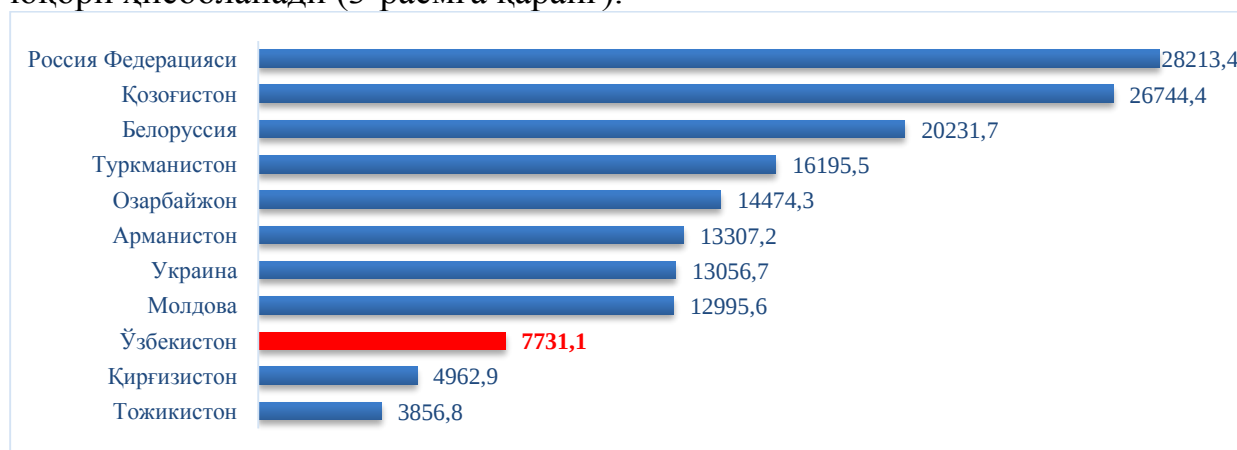
2-расм. 2000-2020 йилларда Ўзбекистонда аҳоли жон бошига тўғри келувчи ЯИМнинг ўсиш кўрсаткичи (аввалги йилга нисбатан фоизда)²²

2000-2021 йилларда мамлакатимизда амалга оширилган иқтисодий ислохотларнинг самараси ўлароқ, аҳоли жон бошига тўғри келувчи ЯИМ

²² Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган www.stat.uz

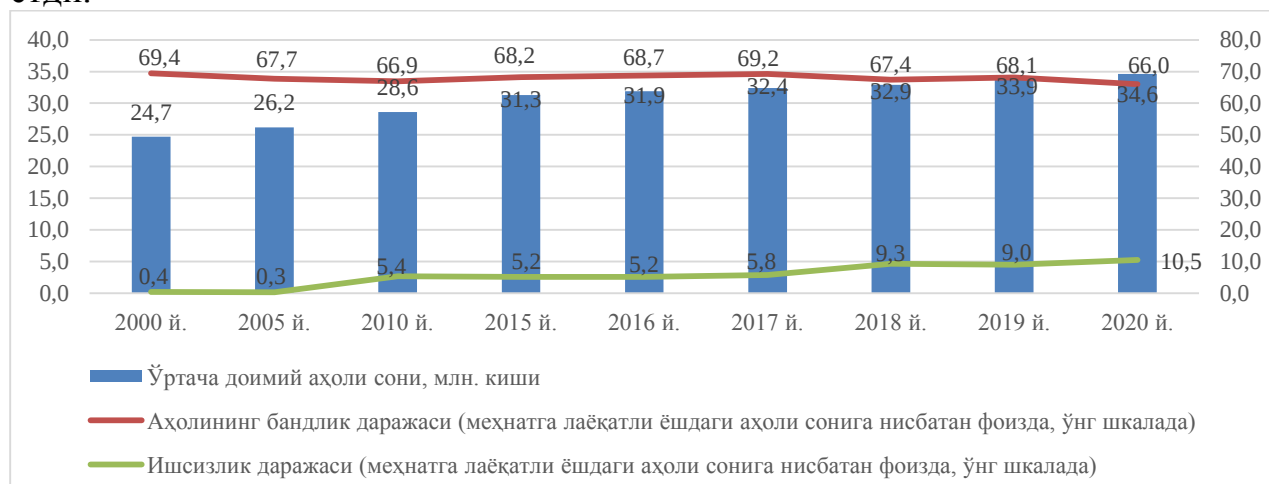
ҳажми ҳам ортиб борди. Жумладан, 2016-2021 йилларда мамлакатимизда аҳоли жог бошига тўғри келувчи ЯИМ кўрсаткичи 8 020,1 минг сўмдан 21 039,3 минг сўмга етди (2-расмга қаранг).

Жаҳон банки томонидан берилган маълумотларга кўра, 2020 йилда Ўзбекистон МДХ мамлакатлари орасида аҳоли жон бошига тўғри келувчи ЯИМнинг жорий нархлардаги харид қобилияти паритети бўйича ҳажми бўйича Тожикистон (3 856,8 АҚШ долл.) ва Қирғизистон (4 692,9 АҚШ долл.) мамлакатларини ортда қолдирган ҳолда қуйи учликдан ўрин эгаллади. Шунингдек, ушбу мамлакатлар гуруҳида Россия, Қозоғистон ва Булруссия мамлакатлари кўрсаткичлари бошқаларга нисбатан сезиларли даражада юқори ҳисобланади (3-расмга қаранг).

3-расм. МДХ мамлакатларида аҳоли жон бошига ЯИМнинг харид қобилияти паритети бўйича ҳажми (жорий нархларда, 2020 й.)²³

Мустақилликнинг илк йилларидан мамлакатимиз аҳолисининг табиий ўсиш даражаси юқори суръатларда сақланиб қолди. Хусусан, 2000-2020 йилларда мамлакатимиз аҳолиси сони 24,7 млн. кишидан 34,6 млн. кишига етди.

4-расм. Ўзбекистонда аҳоли сони ва бандлик ҳолати кўрсаткичлари²⁴

²³ Жаҳон банки томонидан берилган маълумотлар асосида тузилган
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>

²⁴ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган www.stat.uz

Аҳолининг юқори табиий ўсиши сақланиб қолинишига қарамай, амалга оширилган иқтисодий ислохотлар натижасида иқтисодиётнинг турли тармоқларида янги иш ўринларини яратиш ва аҳоли бандлигини таъминлашга қаратилган мақсадли давлат дастурларини изчил амалга оширилиши оқибатида тадқиқ этилаётган даврда мамлакатимиз меҳнат бозорида аҳолининг бандлиги даражаси банд аҳоли сонининг меҳнатга лаёқатли аҳоли сонига нисбатан баҳоланганда ўрта ҳисобда 68,0 фоизни ташкил этди. Ўрганилаётган даврда ишсизлик даражаси ўрта ҳисобда 5,7 фоизга тенг бўлди (4-расмга қаранг).

Таҳлил этилаётган даврда мамлакатимиз меҳнат бозорида меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли сони 12,5 млн. кишидан 20,1 млн. кишига етди. Иқтисодий фаол аҳоли сони эса 1,6 марта ортган ҳолда 14,8 млн. кишини ташкил этди (5-расмга қаранг).

5-расм. Ўзбекистонда меҳнат бозори кўрсаткичлари²⁵

Молия вазирлиги томонидан берилган маълумотларга кўра, Ўзбекистонда 2019 йилда ишсизлик даражаси 9,1 фоизни ташкил этган бўлса²⁶, карантин чекловларининг кучайтирилиши натижасида Ўзбекистонда бир қатор корхоналар фаолиятининг тўхтатилганлиги, жумладан, мамлакат чегаралари ёпилгани сабабли 550 мингга яқин меҳнат мигрантлари бошқа давлатларга ишлаш учун кета олмаганлиги ишсизлик даражаси биринчи ярим йилликда 15 фоизга етди ва ишсизлар сони 2,3 млн кишига тенг бўлди.²⁷

Таҳлиллар кўрсатишича, Ўзбекистонда меҳнат бозорида норасмий секторда бандлик даражаси нисбатан юқори бўлиб, банд бўлган аҳоли 13,5 млн. кишининг 57,8 фоизи, ёки 7,8 млн. киши норасмий секторда, жумладан, 2,6 млн. киши меҳнат мигрантлари ҳисобланади.²⁸ Амалга оширилган таҳлиллар натижалари шуни кўрсатадики, мамлакатимизда коронавирус инқироzi норасмий секторда банд бўлган аҳолининг ишсиз қолишига олиб келиб, уларнинг ижтимоий ҳолатига салбий таъсирини кўрсатди.

“Covid-19” пандемияси даврида мамлакатимизда коронавирус оқибатларини аҳоли турмуш тарзи ва иқтисодиёт тармоқларига таъсирини

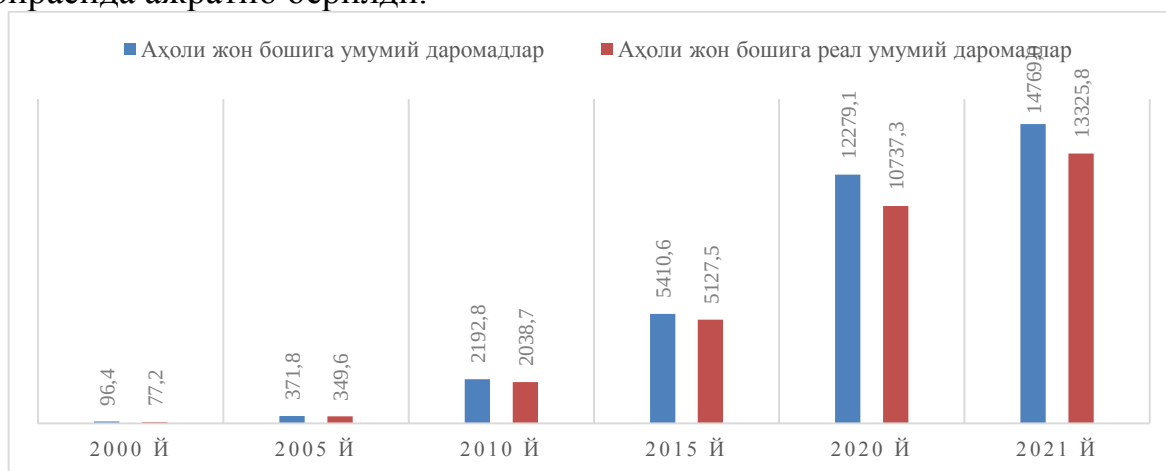
²⁵ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган www.stat.uz

²⁶ <https://www.gazeta.uz/ru/2020/07/02/employment/>

²⁷ <https://www.gazeta.uz/ru/2020/07/02/employment/>

²⁸ <https://strategy.uz/index.php?news=1013>

юмшатишга қаратилган умумий қиймати 62 593 млрд. сўмга тенг бўлган жами 14 та фармон ва қарорлар қабул қилинди.²⁹ Қабул қилинган фармон ва қарорлар доирасида Инқирозга қарши жамғарма томонидан пандемия сабабли ишсиз қолган 230 минг аҳоли жамоат ишларига жалб қилинди, 27 минг ишсиз аҳолига жами 10 млрд. сўмлик ишсизлик нафақаси тайинланди. 2020 йилда саноат соҳасида амалга оширилган ҳудудий лойиҳалар ҳисобидан 145 минг ижтимоий жиҳатдан муҳтож аҳоли иш билан таъминланиб, қишлоқ жойларда 20 минг гектар ер майдонлари кам таъминланган оилаларга ўз даромадларини шакллантиришлари учун фаол ижтимоий ҳимоя дастурлари доирасида ажратиб берилди.³⁰

6-расм. Ўзбекистонда аҳоли реал даромадларининг ортиши³¹

Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси томонидан 2016 йилда аниқлик киритилган маълумотларга кўра, 2011-2021 йилларда мамлакатимизда аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал даромадлар қарийб 6,5 марта ортган. Тадқиқ этилаётган даврда аҳоли реал умумий даромадларининг ўртача йиллик ўсиш кўрсаткичи қарийб 111,3 фоизни ташкил этган бўлса, аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал умумий даромадларда ўртача йиллик ўсиш кўрсаткичи 110,1 фоизга тенг бўлди (7-расмга қаранг).³²

Юқорида қайд этиб ўтилганидек, мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотларда аввало инсонларнинг етарли даражада даромад келтирувчи меҳнат фаолияти билан банд бўлишлари учун шарт-шароитлар яратишга устуворлик қаратиб келинмоқда. 2011-2021 йилларда мамлакатимиз аҳолиси даромадлари таркиби такомиллашиб, ишлаб чиқаришдан олинадиган даромадлари 78,9 фоиздан 71,5 фоизга камайгани ва мол-мулкдан олинадиган даромадлари эса 1,8 фоиздан 2,1 фоизга етганлигини кузатишимиз мумкин. Бу эса ўз навбатида мамлакатимиз аҳолисининг турмуш даражасининг ортиши ва

²⁹ <https://sputniknews-uz.com/economy/20200713/14525188/Ozbekiston-hukumati-pandemiya-oqibatlarini-yumshatishga-qancha-mablag-sarfladi.html>

³⁰ <https://sputniknews-uz.com/economy/20200713/14525188/Ozbekiston-hukumati-pandemiya-oqibatlarini-yumshatishga-qancha-mablag-sarfladi.htm> ва <https://strategy.uz/index.php?news=1013> маълумотлари асосида

³¹ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг расмий маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди

³² Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг расмий маълумотлари асосида.

тадбиркорлик билан боғлиқ фаолиятдан даромад олиш имкониятини устун даражада ортиб бораётганлигидан далолат беради. Шу билан бир қаторда, аҳолининг умумий даромадларида ижтимоий трансфертлардан олинадиган даромадларнинг улуши эса ҳисобот даврида 19,3 фоиздан 7,1 фоиз пункт бирликда ортган ҳолда 26,4 фоизга тенг бўлди(1-жадвалга қаранг).

1-жадвал

**Ўзбекистонда аҳоли умумий даромадларининг таркиби
(фоиз ҳисобида)³³**

Кўрсаткичлар номи	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Умумий даромадлар, жами	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>шу жумладан:</i>											
Бирламчи даромадлар	80,7	78,9	78,3	80,4	84,2	85,1	80,6	77,5	76,2	75,7	73,6
<i>шундан:</i>											
Ишлаб чиқаришдан олинган даромад	78,9	77,1	76,1	78,4	82,0	82,2	77,4	74,6	73,5	73,6	71,5
Мол-мулкдан олинган даромад	1,8	1,8	2,2	1,9	2,2	2,9	3,1	2,9	2,7	2,1	2,1
Трансфертлардан даромадлар	19,3	21,1	21,7	19,6	15,8	14,9	19,4	22,5	23,8	24,3	26,4

Изоҳ: жадвал маълумотлари Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси томонидан 2016 йилда аниқлик киритилган маълумотларга асосан ҳисобланган

2020 йилнинг 10-15 феввалида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан уй хўжаликлари даромадлари ва истеъмол харажатлари таркиби бўйича статистик маълумотларни тўплаш учун “Уй хўжаликлари харажатлари ва даромадлари бўйича сўров (УХДС)” ўтказилди. Ушбу сўровномада жами 880 та, шу жумладан, ҳар бир вилоят ва Қорақалпоғистон Республикасидан 60 тадан (Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятидан 80 тадан) респондентлар қатнашди. Бунда респондентларнинг 70 фоизи шаҳар аҳолиси ва 30 фоизи қишлоқ аҳолисини қамраб олган бўлиб, тасодифий танлов асосида ўтказилган сўровнома натижаларига кўра, уй хўжаликлари даромадлари ва харажатлари ўсиши таҳлил қилинди. Таҳлил натижаларига кўра, мамлакатимизда камбағал уй хўжаликлари улуши пандемия даврида 8 фоиздан 21 фоизга етди. Амалга оширилган сўровномалар натижаларига кўра, пандемия сабабли 56 фоиз уй хўжаликларининг оилавий даромадлари камайган бўлса, 15 фоизи даромадсиз қолган.³⁴ Ўзбекистонда иқтисодий ва

³³ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг расмий маълумотлари асосида муаллиф томонидан таққосланган.

³⁴ Аҳоли турмуш даражаси ва инфляция. Ахборот-таҳлилий маълумот. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. – Т. 2020 й. https://cbu.uz/upload/iblock/926/Turmush_darazhasi_va_inflyatsiya.pdf; Марказий банк асосий ставкасини

ижтимоий соҳаларни ривожлантириш учун жами молиялаштириш манбалари ҳисобидан 189,9 трлн. сўм ёки 21,5 млрд. АҚШ долларига тенг ҳажмдаги инвестициялар ўзлаштирилди (1-жадвалга қаранг).

Мамлакатимизда асосий капиталга ўзлаштирилган инвестицияларнинг юқори ўсиш суръатларига эришилишига салмоқли ҳисса қўшган қуйидаги йирик инвестиция лойиҳаларини келтириш мумкин:³⁵

- тозаланган метан асосида синтетик суюқ ёқилғи ишлаб чиқаришга мўлжалланган Шўртан газ-кимё мажмуаси қурилиши лойиҳаси бўйича ўзлаштирилган ҳажм;

- Навоий иссиқлик электр станциясида 450 МВт қувватли иккинчи буғ-газ қурилмасини кенгайтириш лойиҳаси бўйича ўзлаштирилган ҳажм;

- Наманган вилоятининг Тўрақўрғон туманида қуввати 450 МВт дан бўлган икки буғ-газ қурилмасидан таркиб топган жами қуввати 900 МВт бўлган янги иссиқлик электр станцияси қурилиши лойиҳаси бўйича ўзлаштирилган ҳажм;

- Қорақалпоғистон Республикасида Тахиатош иссиқлик электр станциясида 230-280 МВт қувватли иккита буғ-газ қурилмаси қурилиши лойиҳаси бўйича ўзлаштирилган ҳажм;

- Бухоро вилоятида Хаузақ ва Шоди конларини ишлаб чиқаришга тайёрлаш, шунингдек Қувачи-Олот конларини кенгайтириш лойиҳаси бўйича ўзлаштирилган ҳажм;

- Қашқадарё вилоятида Хисор инвестиция блоки ва Устюрт худудида маҳсулотни тақсимлаш бўйича битим асосида конлар билан ишлаш ва углеводород қазиб чиқаришни ташкил этиш лойиҳаси бўйича ўзлаштирилган ҳажм;

- «Навоийазот» АЖ да аммиак ва карбамид ишлаб чиқаришини ташкил этиш лойиҳаси бўйича ўзлаштирилган ҳажми.

Ўзбекистонда иқтисодий ўсишни таъминлашнинг устувор йўналишларини тадқиқ этиш ва унинг ҳозирги ҳолатини баҳолашга қаратилган тадқиқотларимиз натижаларида қуйидаги хулосалар олинди:

- мамлакатимизда амалга оширилган ижтимоий-иқтисодий ислохотларнинг устувор йўналишлари ва улар натижасида эришилган иқтисодий ўсиш кўрсаткичларини инобатга олган ҳолда, Ўзбекистоннинг иқтисодий ривожланиш босқичларини қуйидаги тўрт гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқ: I босқич (1991-1995 йй.) – ушбу босқичда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти ўсиш суръатлари кескин пасайиб, иқтисодиётнинг базавий тармоқларини ривожлантиришга эътибор қаратилди; II босқич (1996-2004 йй.) – ушбу босқичда мамлакатимиз иқтисодиётида жонланишга эришилди, ички истеъмол бозорини тўйинтириш ва импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришни ривожлантиришга эътибор қаратилди; III босқич (2005-

кўриб чиқиш бўйича Пул-кредит сиёсати таҳлили. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. – Т. 2020 йил 23 июль. https://cbu.uz/upload/iblock/3cd/Markaziy-bank-asosiy-stavkasini-korib-chiqish-boyicha-Pul_kredit-siyesati-tahlili.pdf маълумотлари асосида

³⁵ Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги маълумотлари асосида <https://mift.uz/uz>

2015 йй.) – бу даврда мамлакатимиз иқтисодиётини модернизациялаш, унда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, экспортга йўналитирилган ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш орқали барқарор иқтисодий ўсиш суръатларига эришилди; IV босқич (2016 йилдан ҳ.в.) – мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар бозор муносабатларини эркинлаштиришга қаратилди;

- маҳаллий маҳсулотлар ва хизматлар ишлаб чиқарилишининг чекланиши. Бунинг олдини олиш учун карантин даврида хўжалик фаолиятини вақтинча тўхтатиб туриш туфайли молиявий қийинчиликларга дуч келганларга алоҳида эътибор бериб, корхоналарнинг хўжалик фаолиятини тезроқ тиклаш зарур. Муаммони ҳал этиш иқтисодиётга молиявий маблағларни, шу жумладан, инвестиция ссудалари бўйича қарзларни узайтириш ва айланма маблағлар сифатида ”тез пуллар”ни ажратишни талаб қилади;

- аҳоли даромадларининг пасайиши, ишлаб чиқариш занжиридаги узилишлар туфайли ички талабнинг чекланиши. Муаммонинг ечими корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини тиклаш, янги иш ўринлари яратиш ва тиклаш, кейин эса аҳоли даромадларининг ўсиши билан боғлиқ ҳисобланади;

Ўзбекистон иқтисодиётининг ривожланиш жараёни ва аҳоли турмуш даражасини ҳолатини таҳлил қилиб қуйидаги хулосаларни олинди:

- маҳаллий маҳсулотлар ва хизматлар ишлаб чиқарилишининг чекланиши. Бунинг олдини олиш учун карантин даврида хўжалик фаолиятини вақтинча тўхтатиб туриш туфайли молиявий қийинчиликларга дуч келганларга алоҳида эътибор бериб, корхоналарнинг хўжалик фаолиятини тезроқ тиклаш зарур. Муаммони ҳал этиш иқтисодиётга молиявий маблағларни, шу жумладан, инвестиция ссудалари бўйича қарзларни узайтириш ва айланма маблағлар сифатида ”тез пуллар”ни ажратишни талаб қилади;

- аҳоли даромадларининг пасайиши, ишлаб чиқариш занжиридаги узилишлар туфайли ички талабнинг чекланиши. Муаммонинг ечими корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини тиклаш, янги иш ўринлари яратиш ва тиклаш, кейин эса аҳоли даромадларининг ўсиши билан боғлиқ ҳисобланади;

- бандлик муаммоси, жумладан, меҳнат миграцияси имкониятларининг қисқариши ҳамда камбағалликнинг ошиши Ўзбекистон учун катта таҳдид ҳисобланади. Иқтисодиётнинг олдида турган ҳозирги турли таҳдид ва муаммоли вазиятни инобатга олиб, амалий ҳаракатлар режаси ҳукумат, барча вазирликлар, идоралар ва хўжалик бирлашмалари, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ҳаракатларини мувофиқлаштириш учун: коронавирус пандемиясининг иқтисодиёт ва аҳоли учун салбий оқибатларини бартараф этиш (тиклаш нуқталари); тизимли ислохотларни давом эттириш учун шароитларни яратиш; иқтисодиёт ривожига қўшимча туртки берадиган янги имкониятлар ва захираларни аниқлаш (“ўсиш нуқталари”).

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. World Economic Outlook. Update, Rising Caseloads, a Disrupted Recovery, and Higher Inflation. International Monetary Fund. January 2022. P. 16
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/01/25/world-economic-outlook-update-january-2022#:~:text=The%20global%20economy%20enters%202022%20in%20a%20weaker%20position%20than%20previously%20expected.&text=Global%20growth%20is%20expected%20to,in%20the%20two%20largest%20economies>.
2. Kunal Sen. Inclusive Growth: When May We Expect It? When May We Not? / Asian Development Review, 2014, vol. 31, no. 1, pp. 136–162.
3. Vellala P., Madala M., Chhattopadhyay U. A Theoretical Model for Inclusive Economic Growth in Indian Context/ International Journal of Humanities and Social Science, Vol. 4, No. 13/ November 2014.
4. Aoyagi Ch., Ganelli G. Asia's Quest for Inclusive Growth Revisited / IMF, 2015.
5. Anand R., Mishra S., Peiris Sh. Inclusive Growth: Measurement and Determinants / IMF, 2013
6. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган www.stat.uz
7. Жаҳон банки томонидан берилган маълумотлар асосида тузилган <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>
8. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган www.stat.uz
9. <https://www.gazeta.uz/ru/2020/07/02/employment/>
10. <https://strategy.uz/index.php?news=1013>
11. <https://sputniknews-uz.com/economy/20200713/14525188/Ozbekiston-hukumati-pandemiya-oqibatlarini-yumshatishga-qancha-mablag-sarfladi.html>
12. Аҳоли турмуш даражаси ва инфляция. Ахборот-таҳлилий маълумот. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. – Т. 2020 й. https://cbu.uz/upload/iblock/926/Turmush_darazhasi_va_inflyatsiya.pdf;
13. Марказий банк асосий ставкасини кўриб чиқиш бўйича Пул-кредит сиёсати таҳлили. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. – Т. 2020 йил 23 июль. <https://cbu.uz/upload/iblock/3cd/Markaziy-bank-asosiy-stavkasini-korib-chiqish-boyicha-Pul-kredit-siyesati-tahlili.pdf>
14. Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги маълумотлари асосида <https://mift.uz/uz>

УДК: 338.12.017

**АНДИЖОН ВИЛОЯТИДА ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИНИ ЯЛПИ
ХУДУДИЙ МАХСУЛОТ ҲАЖМИГА БОҒЛИҚЛИГИ ВА ТАЪСИРИ**

**ЗАВИСИМОСТЬ И ВЛИЯНИЕ ГОСЗАКУПОК НА ОБЪЕМ
ВАЛОВОГО ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПРОДУКТА В АНДИЖАНСКОЙ
ОБЛАСТИ**

**DEPENDENCE AND INFLUENCE OF GOVERNMENT PURCHASES ON
THE VOLUME OF THE GROSS TERRITORIAL PRODUCT IN ANDIJAN
PROVINCE**

**Алфраганус университети, Ижтимоий фанлар факултети
декан ўринбосари Режапов Сайдулла Хикматуллаевич**

Аннотация

Мақолада давлат харидлари самарадорлиги мамлакатда ёки ҳудудни иқтисодий ўсишига боғлиқлигининг назарий асослари ўрганилган. Андижон вилоятида маориф, соғлиқни сақлаш ва бошқа соҳаларда давлат харидларини ялпи ҳудудий маҳмулот ҳажмига (ЯҲМ) боғлиқлиги баҳоланган. Шунингдек, вилоятда давлат харидларини ҳисобга олган ҳолда ЯҲМ ҳажмини прогноз кўрсаткичлари ишлаб чиқилган. Тадқиқот натижалари бўйича илмий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: давлат харидри, ялпи ҳудудий маҳмулот, тендир, танлов, кичик бизнес

В статье рассматриваются теоретические основы зависимости эффективности государственных закупок от экономического роста страны или региона. В Андижанской области оценена зависимость государственных закупок в сфере образования, здравоохранения и других сферах от валового регионального продукта (ВВП). Также в регионе разработаны прогнозные показатели объема ВНД с учетом госзакупок. По результатам исследований были разработаны научные предложения и рекомендации.

Ключевые слова: государственные закупки, валовой региональный продукт, тендер, конкуренция, малый бизнес.

The article examines the theoretical basis of the dependence of the effectiveness of public procurement on the economic growth of the country or region. In Andijan region, the dependence of state purchases in education, health care and other areas on the gross regional product (GDP) was evaluated. Also, forecast indicators of the volume of GNI have been developed in the region, taking into account state purchases. Based on the results of the research, scientific proposals and recommendations were developed.

Key words: public procurement, gross regional product, tender, competition, small business

Мамлакатларда давлат хариди жараёнларининг иқтисодий самарадорлиги мамлакат иқтисодиётидаги ўрнини сезиларли даражада ортишига олиб келди. Жумладан, “тараққий этган мамлакатлар амалиётида давлат хариди ҳажми мамлакат ялпи ички маҳсулоти (ЯИМ) ҳажмига нисбатан 30 фоиздан юқори, бозор иқтисодиёти шаклланаётган ва ривожланаётган мамлакатларда эса ушбу кўрсаткич 25 фоиз атрофида бўлса, қолоқ мамлакатларда эса 10-15 фоизни ташкил этади”[1]. Ушбу ҳолат мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожлантиришда давлат харидларининг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштиришга қаратилган ислохотларга устуворлик қаратиш заруриятини вужудга келтиради.

Иқтисодий адабиётда давлат харидлари самарадорлиги мамлакатдаги юқори иқтисодий ўсиш кўрсаткичларини таъминлашнинг муҳим омили эканлиги А. Вагнер[2], Р. Хейлбронер, Л. Тороулар[3], М. Муйевич ва М.С. Шкатарич[4] каби иқтисодчи олимлар тадқиқотларида ўз аксини топган. Ушбу вазиятни инобатга олган ҳолда давлат харидлари иқтисодий самарадорлиги кўрсаткичини таҳлил қилишда давлат харидлари билан мамлакат ялпи ички маҳсулоти (ЯИМ) ҳажми ўртасидаги ўзаро алоқадорликни баҳолаш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Амалга оширилаётган тадқиқотимиз объекти сифатида Андижон вилояти давлат харидлари тизими танлаб олинганлигини инобатга олиб, вилоятда амалга оширилган давлат харидлари ва унинг соҳалар кесимидаги таркибий кўрсаткичлари билан вилоят ялпи ҳудуди маҳсулоти (ЯХМ) ҳажми ўртасида ўзаро ички боғлиқликни регрессив-корреляцион таҳлил асосида баҳолашни лозим топдик. Бунда натижавий кўрсаткич (y) сифатида вилоят ЯХМ ҳажми танлаб олинган бўлса, вилоятда амалга оширилган жами давлат харидлари (x_1), жумладан, маориф (x_2), соғлиқни сақлаш (x_3) ва бошқа соҳалар (x_4) кесимидаги давлат харидлари ҳажми мустақил ўзгарувчи кўрсаткич, ЯХМ ўсишига таъсир кўрсатувчи омил сифатида белгиланди. Шакллантирилган гипотеза асосида белгилаб олинган натижавий (ЯХМ ҳажми) ва унга таъсир кўрсатувчи мустақил ўзгарувчи кўрсаткичларнинг ривожланиш тенденциялари тўғрисидаги статистик маълумотлар қуйидаги 1-жадвалда келтириб ўтилди.

Келтириб ўтилган 1-жадвал асосида Андижон вилоятида амалга оширилган давлат харидлари билан вилоят ЯХМ ҳажми ўртасида ички боғлиқликни таҳлил қилишда кўп омилли регрессион моделни тузиш талаб этилади. Бунда дастлаб регрессион модел коэффицентларининг вектор кўрсаткичларини 1-формула асосида ҳисоблаш лозим бўлади.

$$s = (x^T x)^{-1} x^T y \quad (1)$$

1-жадвал

Андижон вилоятида ЯХМ ва давлат харидлари ҳажми тўғрисидаги
маълумотлар, млрд. сўмда[5]

Йиллар	Кўрсаткичлар				
	ЯХМ ҳажми (y)	Жами давлат харидлари бўйича касса тўловлари ҳажми (x_1)	Маориф соҳаси бўйича давлат харидлари касса тўловлари ҳажми (x_2)	Соғлиқни сақлаш соҳаси бўйича давлат харидлари касса тўловлари ҳажми (x_3)	Бошқа соҳалар бўйича давлат харидлари касса тўловлари ҳажми (x_4)
2019	33581,3	1639,6	321,4	192,3	1125,9
2020	38008,5	1794,1	645,1	399,3	749,7
2021	43332,5	2022,8	579,5	378,2	1065,1
2022	56488,3	2743,7	857,5	360,8	1525,4

Келтириб ўтилган (1) формула асосида мустақил ўзгарувчилар (x_i) вектор кўрсаткичларини ҳисоблаш учун, натижавий кўрсаткич (y) учун эса матрицалар тузиб олинди. Вақт омили ўзгариши ҳисобига танланган омил кўрсаткичларнинг ўзгариши (x^T) бўйича ҳисоб китоб натижалар олинган. Регрессион модел коэффицентларининг вектор кўрсаткичларини ҳисоблаш учун кейинги босқичда тузилган матрицаларнинг ўзаро кўпайтмасини ҳисоблаш асосида юқоридаги (1) формуладаги " $(x^T x)$ " ва " $(x^T y)$ " кўпайтмалари натижаларини аниқлаш талаб этилади. " $(x^T y)$ " кўпайтмаси бўйича амалга оширилган ҳисоб-китоб натижалари 9-иловада келтириб ўтилди. Шу билан биргаликда, танланган мустақил ўзгарувчилар (x_i) билан уларнинг вақт омили ҳисобига натижасидаги қийматларининг ўзгариши (x^T) матрицалари кўпайтмаларини ҳисоблаш бўйича амалга оширилган ҳисоб-китоб натижалари қуйидаги 2-жадвалда келтириб ўтилди.

2-жадвал

Регрессион модел коэффицентларининг вектор
кўрсаткичларининг ($x^T x$) кўпайтмаси қийматлари матрицаси

5	14980,6	3521,8	1991,4	9467,4
14980,6	63500516,66	12791798,02	7267117,45	43441601,19
3521,8	12791798,02	2841173,36	1586919,19	8363705,47
1991,4	7267117,45	1586919,19	906288,3	4773909,96
9467,4	43441601,19	8363705,47	4773909,96	30303985,76

Манба: Муаллиф томонидан ҳисобланган

2-жадвалда келтириб ўтилган регрессион модел коэффицентларининг вектор кўрсаткичларининг ($x^T x$) кўпайтмаси қийматлари матрицасининг биринчи қатори билан биринчи устуни кесишмасида жойлашган 5 рақами

“ x^T ” ва “ x_i ” матрицаларининг биринчи устунлари кўпайтмалари йиғиндиси қийматини англатади.

Кейинги босқичда 2-жадвалда тузилган матрица қийматлари асосида тузилаётган регрессион модел коэффициентларининг вектор кўрсаткичларини ҳисоблаш формуласидаги “ $(x^T x)^{-1}$ ” қийматларини аниқлаш талаб этилади. Бу борада амалга оширилган ҳисоб-китоб натижалари қуйидаги 3-жадвалда келтириб ўтилди.

3-жадвал

Регрессион модел коэффициентларининг вектор кўрсаткичларининг “ $(x^T x)^{-1}$ ” кўпайтмаси қийматлари матрицаси

2,4929	0,000495	-0,00192	-0,00609	0
0,000495	0	-1,0E-6	-2,0E-6	0
-0,00192	-1,0E-6	1,8E-5	-2,2E-5	0
-0,00609	-2,0E-6	-2,2E-5	7,2E-5	0
0	-1	1	1	1

Манба: Муаллиф томонидан ҳисобланган

3-жадвалда келтириб ўтилган ҳисоб-китоблар асосида тузилаётган регрессия моделининг вектор коэффициентларини аниқлаймиз. Ҳисобланган регрессион моделнинг вектор коэффициентлари асосида кўп омилли регрессия тегламаси қуйидагича эканлиги аниқланди:

$$y = 22265,0796 + 3,3445x_1 + 47,2594x_2 - 44,3062x_3 + 0x_4 \quad (2)$$

Андижон вилояти ЯХМ ҳажми билан давлат харидлари ва унинг соҳалар бўйича таркибий кўрсаткичлари ўртасидаги ички боғлиқликни аниқлаш мақсадида тузилган кўп омилли регрессион модел (2) асосида қуйидаги илмий хулосаларга келиш мумкин бўлади:

вилоят ЯХМ ҳажми (y) давлат харидлари, жумладан, унинг соҳалар бўйича таркибий кўрсаткичлари (x_i) таъсирини инобатга олинмаган ҳолда 22265,0796 коэффициентга ўзгариб, ўсиш тенденциясига эга бўлиб келган;

- вилоятда амалга оширилаётган жами давлат харидлари ҳажмининг (x_1) 1,0 коэффициентга ортиши ҳисобига вилоят ЯХМ ҳажми (y) қўшимча 3,3445 коэффициентга ўсганлиги аниқланди. Ушбу ҳолат вилоятда амалга оширилаётган давлат харидлари ҳисобига қўшимча иқтисодий ўсиш кўрсаткичларига эришилиб келинаётганлигидан далолат беради. Бу эса давлат харидларини амалга ошириш жараёнлари самарадорлиги иқтисодий ўсиш кўрсаткичларида акс этиши тўғрисидаги илмий қарашларнинг вилоят иқтисодиётида ўз аксини топаётганлигидан далолат беради;

- вилоятнинг маориф соҳасида амалга оширилаётган давлат харидлари ҳажмининг (x_2) 1,0 коэффициентга ортиши ҳисобига вилоят ЯХМ ҳажми (y)

қўшимча 47,2594 коэффициентга ўсиш тенденциясига эга бўлган. Таҳлилларга кўра, вилоятда амалга оширилаётган жами давлат харидлари ҳажмига (x_1) нисбатан маориф соҳасида амалга оширилаётган давлат харидлари ҳажмининг (x_2) ортиши ҳисобига вилоят ЯХМ ҳажми (y) ўсиш коэффициенти сезиларли даражада юқори бўлиб, улар ўртасидаги фарқ маориф соҳасидаги давлат харидлари иқтисодий самарадорлиги кўрсаткичи жами давлат харидлари ҳажмига нисбатан 14,1 мартага юқори бўлганлигини аниқлаш имконини берди;

- вилоятда соғлиқни сақлаш соҳасидаги давлат харидлари ҳажмининг (x_3) 1,0 коэффициентга ортиши ҳисобига вилоят ЯХМ (y) ҳажми қўшимча 44,3062 коэффициентга пасайиш тенденциясига эга бўлганлиги аниқланди. Ушбу ҳолат соғлиқни сақлаш соҳасидаги давлат харидлари иқтисодий самарадорлиги кўрсаткичи манфий аҳамият касб этганлигидан далолат беради;

- вилоят бўйича бошқа соҳалар кесимидаги давлат харидлари ҳажмининг (x_4) қўшимча 1,0 коэффициентга ортиши ҳисобига ЯХМ ҳажми ўсиш тенденцияси сезиларсиз бўлганлиги сабабли, ушбу икки кўрсаткич ўртасида боғлиқлик 0 га тенг эканлиги аниқланди.

Андижон вилоятида амалга оширилган жами давлат харидларининг вилоят ЯХМ ҳажми ўсишига бўлган ижобий таъсири ва улар ўртасидаги сезиларли даражадаги кучли ички боғлиқликнинг мавжудлиги асосида ўрта муддатли истиқболда давлат харидлари ҳажмининг ўзгариши ҳисобига вилоят ЯХМнинг ривожланиши бўйича прогноз кўрсаткичларни ишлаб чиқишни лозим топдик. Яъни, бунда давлат харидларини амалга ошириш жараёнларини ислоҳ этиш ва ривожланиш тенденцияларидаги ўзгаришларнинг вилоят ЯХМ ҳажмига таъсирини баҳолашга асосланildi.

Тузилган кўп омилли регрессион модел асосида Андижон вилоятида давлат харидларини амалга ошириш жараёнларини такомиллаштиришга қаратилган ислохотларнинг вилоят ЯХМ ҳажмига бўлган таъсирига асосланган инерцион, пессимистик ва мобилизацион прогноз сценарийлари ишлаб чиқилди. Ишлаб чиқилган прогнозларни ҳисоблашда 4-жадвалда келтириб ўтилган формулаларга асосланildi.

4-жадвал

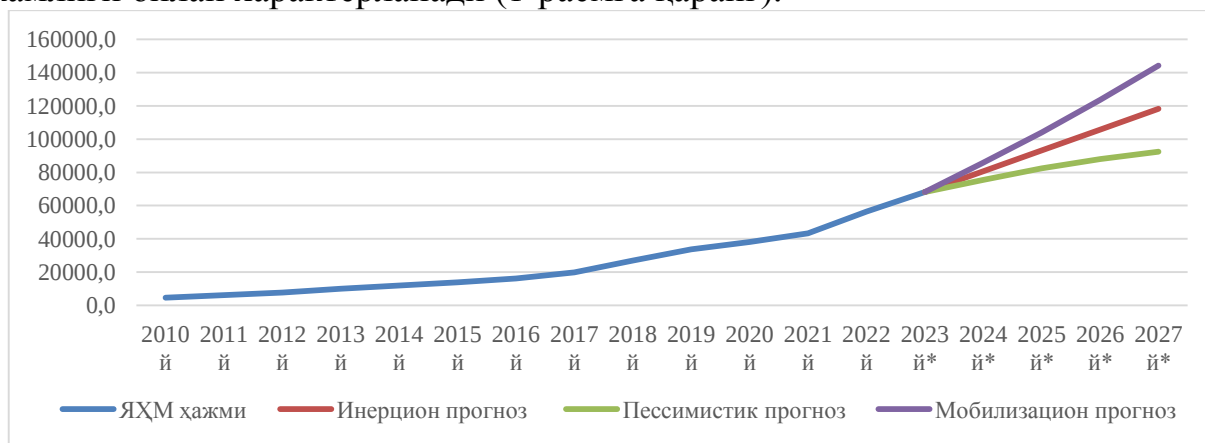
Андижон вилоятида давлат харидларини амалга ошириш жараёнларини такомиллаштириш ҳисобига ЯХМ ҳажмини ўсиши бўйича прогноз кўрсаткичларни ҳисоблаш формулалари

Прогноз кўрсаткичлар	Прогноз кўрсаткичларни ҳисоблаш формуласи
Инерцион прогноз	$y = 0,0004x^2 - 16,205x$
Пессимистик прогноз	$y = 0,0003x^2 - 13,702x$
Мобилизацион прогноз	$y = 0,0005x^2 - 18,709x$

Манба: Муаллиф томонидан ҳисобланган

Биринчи прогноз инерцион сценарийларга асосланган бўлиб, бунда сўнгги йилларда вилоятда давлат харидларини амалга ошириш бўйича амалга оширилаётган ислохотларнинг устувор йўналишлари ва унинг ривожланиш тенденциялари сақлаб қолинган тақдирда, вақт (t) омилининг ўзгариши ҳисобига вилоят ЯХМ ҳажмининг ўсиш тенденциялари баҳоланди. Инерцион прогноз бўйича амалга оширилган ҳисоб китобларга кўра, вилоят ЯХМ ҳажми 2027 йилга қадар бўлган ўрта муддатли истикболда 2023 йилга нисбатан 1,7 мартага ортиши мумкинлиги аниқланди (1-расмга қаранг).

Иккинчи прогноз кўрсаткичлари пессимистик сценарийларга асосланган бўлиб, бунда давлат харидларини амалга ошириш жараёнларининг иқтисодий самарадорлиги кўрсаткичлари, яъни давлат харидларининг вилоят ЯХМ ҳажмининг ортишига бўлган ижобий таъсирини йилдан йилга камайишига асослаанилди. Жумладан, давлат харидларини амалга оширишда марказлашган хусусиятга эга бўлган, шу билан биргаликда, бюджет маблағларидан мақсадсиз фойдаланиш ҳолатларининг намоён бўлишига устуворлик қаратилди. Бу турдаги салбий тенденцияларга асосланган пессимистик сценарияларни ишлаб чиқиш мақсадида амалга оширилган ҳисоб-китобларга кўра, прогноз қилинаётган даврда вилоят ЯХМ ҳажми 1,4 мартага ортиши мумкинлиги аниқланди. Ушбу кўрсаткич инерцион прогноз бўйича олинган натижаларга нисбатаан қарийб 1,3 мартага камлиги билан характерланади (1-расмга қаранг).

1-расм. Андижон вилоятида давлат харидларини амалга ошириш жараёнларини такомиллаштириш ҳисобига вилоят ЯХМ ҳажмининг ривожланиши бўйича прогноз кўрсаткичлар, млрд. сўмда

Манба: Муаллиф томонидан ҳисобланган

Ҳисоб китобларга кўра, билдирилган таклифларга асосланган ҳолда давлат харидлари тизимини такомиллаштирилиши ҳисобига давлат харидини амалга ошириш жараёнларининг иқтисодий самарадорлигининг кескин ортиши натижасида прогноз қилинаётган даврда вилоят ЯХМ ҳажмини 2,1 мартага ошириш мумкин бўлади (1-расмга қаранг).

ЯХМ таркибида саноат улуши қурилишни қўшган ҳолда 29,0% (2021 йилда 25,9%), қишлоқ хўжалиги улуши 41,3% (2021 йилда 43,3%) ва хизмат кўрсатиш улуши 29,7% (2021 йилда 30,8%) ни ташкил қилган. Вилоятда

ўтган йили ишлаб чиқарилган саноат маҳсулотлари 54 122,0 млрд.сўмни ташкил этиб, 2021 йилга нисбатан 22,6%га ўсиш кузатилган. Вилоятда ишлаб чиқарилган саноат маҳсулотларининг республика саноатидаги улуши 9,8%ни ташкил қилган. Жон бошига тўғри келадиган саноат маҳсулотлари ҳажми 16 459,7 минг сўмни ташкил этиб, 2021 йилга нисбатан 20,1%га ўсиш кузатилган. Вилоятда 40 834,7 млрд. сўмлик истеъмол товарлари ишлаб чиқарилган бўлиб, 2021 йилга нисбатан 43,1%га ортган. Республика истеъмол товарларида вилоятнинг улуши сезиларли даражада юқори бўлиб, 20,6%ни ташкил қилган. Андижон вилояти 2022 йилда республика қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг 10,3%ини етиштирган бўлиб, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажми 37 403,9 млрд.сўмни ташкил этган. Бу кўрсаткич 2021 йилга нисбатан 3,5%га ошган. Жон бошига тўғри келадиган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ҳажми 11 375,4 минг сўмни ташкил этиб, 2021 йилга нисбатан 1,4%га ўсиш кузатилган. Вилоятда ташкил этилган қурилиш ишлари ҳажми 6738,2 млрд.сўмга етиб, 2021 йилга нисбатан 7,2%га ошган. Вилоятда қурилиш ишлари ҳажмининг республика кўрсаткичидаги улуши 5,2%ни ташкил қилган. Вилоятда ўтган йилда чакана савдо ҳажми 21 889,2 млрд.сўмни ташкил этиб, 2021 йилга нисбатан 11,3%га ошган. Чакана савдо товар айланмасининг 89,1%и кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан амалга оширилган[6].

Вилоят ҳудудида 2022 йилнинг III чорак якунларига кўра 7111 та янги кичик бизнес субъектлари (КБС) ташкил этилиб, бу кўрсаткич ўтган йилги жами янги ташкил этилган кичик бизнес субъектларининг 92,5% ташкил қилмоқда. Шунингдек янги ташкил этилган КБСлар сони Республика улушида 10,8%ни эгалламоқда[7].

Сўнгги, яъни, мобилизацион сценарияга асосланган прогноз кўрсаткичлари вилоятда давлат харидларини амалга оширишнинг иқтисодий самарадорлигини янада оширишга қаратилган ислохотларга устуворлик қаратилишига асосланган ҳолда ишлаб чиқилди. Бунда давлат харидлари жараёнларини амалга оширишда ислохотларни амалга оширишнинг қуйидаги стратегик йўналишларига устуворлик қаратилишига асосланган:

- давлат харидлари соҳасига тегишли бўлган ҳукукий-меъёрий ҳужжатлар, жумладан, илмий, ўқув-услугий ва ахборот-таҳлилий базани тизимлаштириш ва унии такомиллаштириш;

- давлат харидларини амалга ошириш жараёнида вужудга келадиган турли қонунбузарликлари, жумладан, коррупция ва бошқа ҳуқуқбузарликларга қарши курашиш амалиётини такомиллаштириш;

- барқарор, жумладан, “яшил” давлат харидларини амалга оширишни қўллаб-қувватлашнинг таъсирчан механизминини ишлаб чиқиш;

- давлат харидлари жараёнлари шаффофлиги ва очиқлигини таъминлашда ахборот-коммуникацион технологияларидан фойдаланиш амалиётини кенгайтириш;

- давлат харидлари жараёнида тадбиркорлик субъектлари иштирокини янада кенгайтиришга қаратилган шарт-шароитларни яратиш ва ҳ.к.

Андижон вилоятида давлат харидларини ялпи ҳудудий маҳмулот ҳажмига боғлиқлиги ва таъсирни таҳлил қилиш асосида қуйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади:

- Андижон вилояти туманлари кесимида давлат харидларини амалга ошириш бўйича тузилган шартномалар сонининг соҳалар кесимидаги рейтинг кўрсаткичларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлади;

- давлат харидлари жараёнида тадбиркорлик субъектларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш учун ходимлари умумий сонининг камида 50 фоизи ногиронлиги бўлган шахслар, аёллар, ёшларни ташкил қилган ҳамда мазкур шахсларга тўланган иш ҳақи умумий меҳнатига ҳақ тўлаш фондининг камида 50 фоизини ташкил қилган тадбиркорлик субъектларига давлат харидлари жараёнида устунлик бериш зарур. Бу орқали давлат харидлари орқали ногиронлиги бўлган шахсларни, аёллар, ёшларнинг ва тадбиркорлик субъектларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш даражаси оширишга ҳамда вилоятда ЯХМ ҳажмини янада ошириш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Пономарева О.В. Государственные закупки как инструмент торговой политики в развивающихся странах.//Российский внешнеэкономический вестник, № 9, 2014.–Б.101.
2. Wagner A. Grundlegung der politischen Okonomie – Leipzig: C.F. Winter, 1982. – p. 929
3. Хейлбронер Р. и Туроу Л. Экономика для всех. М.: Экор, 1994. – 315 с.
4. Муйевич М., Шкатарич М.С. Надзор и мониторинг государственных закупок – средство эффективной реализации проекта. 11-ый Форум по обмену знаниями в сфере государственных закупок. Батуми, Грузия – 2015. [Электронный ресурс]. URL: https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/georgia/11-procurement/Montenegro_RUS.pdf
5. Андижон вилояти Статистика ва Иқтисодиёт ва молия бошқармалари маълумотлари асосида тузилган
6. Андижон вилоятининг 2022 йилги макроиқтисодий кўрсаткичлари - Review.uz
7. Андижон вилоятининг 2022 йил дастлабки 9 ой яқунлари бўйича макроиқтисодий кўрсаткичлари - Review.uz

Muassis: Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

Muharrirlar:

dots. N.A.Kudratxodjayeva

Texnik muharrir:

I.M.Nig‘matullayev

Ro‘yxatdan o‘tish tartibi № 4715

Jurnaldan ko‘chirib bosilganda «Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti» dan olindi, deb yozilishi shart

Chop etishga tavsiya etildi: 28.04.2023 nusxa 15

Format 70x108 1/8. Shartli bosma taboq 10,0. Buyurtma № 6

Sotuvda kelishilgan holda

ООО «KLASSIC PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etilgan.

Toshkent sh., Chilonzor ko‘chasi 19, 28-uy

Учредитель: Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Ўлугбека

Редакторы:

доц. М.И.Саидкаримова

Тех. редактор:

И.М.Нигматуллаев

Регистр № 4715

При использовании материалов журнала «Экономика Нового Узбекистана» необходимо сделать на него ссылку

Подписано к печати: 28.04.2023

Формат 70x108 1/8. Усл. печ. л. 10,0 Тираж 15 экз. Заказ № 2

Цена договорная

Отпечатано в типографии ООО «KLASSIC PRINT» г. Ташкент, ул Чилонзор 19, 28 дом.

Founder: The National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Editors:

I.M.Nigmatullayev

Technical editor:

I.M.Nigmatullayev

Registration № 4715

When copying the entire journal material, it should be indicated that material was taken from the journal: “The economy of New Uzbekistan”.

Signed for printing: 28.04.2023

Format 70x108 1/8. The number of printed pages accepted 10,0. Circulation 15 copies. The order № 2

Cost agreed.

Printed at the Tashkent ООО «KLASSIC PRINT» MCHJ. Press. Tashkent, Chilanazar street 19, 28.

МИРЗО УЛУГБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ “ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИ” ЖУРНАЛИГА МАҚОЛА РАСМИЙЛАШТИРИШ ТАЛАБЛАРИ

Журнал таҳририяти 5 бетдан кам бўлмаган ҳажмдаги мақолани қабул қилади. Мақола матни Microsoft Word дастурида 14 шрифт ўлчамида, 1.5 интервалда, юқоридан ва пастдан 2 см, ўнгдан 2 см, чапдан 2.5 см жой қолдирилиб, таҳририятга топширилиши лозим. Мақолада чизма, графиклар, жадваллар ва расмлар келтирилиши мумкин. Журнал бир йилда 6 марта нашр этилади.

Мақола таркиби:

- юқорида чап томонда УДК кўрсатилади;
- муаллиф исм-шарифи ўзбек, рус ва инглиз тилларида қискартирилмаган ҳолда ўнг томонга ёзилади;
- шаҳар ва ташкилот номи;
- мақола номи ўзбек, рус ва инглиз тилларида берилади;
- мақола номидан сўнг ўзбек, рус ва инглиз тилларида аннотация ва калит сўзлар ёзилади.
- матн сўнгида фойдаланилган адабиётлар рўйхати берилади.

ТРЕБОВАНИЯ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ В ЖУРНАЛ “НОВАЯ ЭКОНОМИКА УЗБЕКИСТАНА” НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ УЗБЕКИСТАНА ИМЕНИ МИРЗО УЛУГБЕКА

Редакция журнала принимает статьи объемом не менее 5 страниц набранных в редакторе Microsoft Word в виде компьютерного файла. Шрифт - Times New Roman – 14, междустрочный интервал 1.5, все поля страницы сверху и снизу – 2 см, справа – 2 см, слева – 2.5 см. В статью можно добавлять графические материалы – рисунки, таблицы и т.д.

Структура статьи:

- в верхнем левом углу указывается УДК;
- имя и фамилия автора без сокращений на узбекском, русском и английском языках по правому краю;
- название города, организации;
- название научной статье на узбекском, русском и английском языках;
- после названия статьи аннотация, ключевые слова на трех языках;
- список источников и литературы размещается в конце текста.

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

2

ISBN 978-9943-5256-3-4

Qog‘oz bichimi 60x84 1/16. Times New Roman
garniturasida terildi.

Ofset uslubida oq qog‘ozda chop etildi.

Nashriyot hisob tabog‘i 7, Adadi 15. Buyurtma № 2
Bahosi kelishuv asosida

OOO «KLASSIC PRINT» MCHJ MChJ
bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent shahar Chilonzor tumani,
Chilonzor ko‘chasi 19,